

Preporuke za pružanje psihičke i socijalne pomoći u novonastaloj situaciji izazvanoj pandemijom **COVID-19**

Preporuke za pružanje psihosocijalne pomoći u novonastaloj situaciji izazvanoj pandemijom **COVID-19**

Podgorica, januar 2021.

Projekat *Mladi zajedno za promjene* (Youth together for change) sprovodi **UMHCG** uz finansijsku podršku **UNICEF-a (Predstavništvo u Crnoj Gori)**. Sadržaj ovog materijala isključiva je odgovornost UMHCG.

Izdavač:

Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore

Za izdavača:

Marina Vujačić

Autorke:

Nada Bošković

Elmira Redžepagić

Dizajn:

Gavro Kračković

Štampa:

Lapis štamparija

Tiraž:

600 primjeraka

CIP - Каталогизација у публикацији

Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-803-01-8

COBISS.CG-ID 16287748

Zahvalnost za kvalitet dokumenta dugujemo pored zaposlenih UMHCG i autorki dokumenta i Mileni Krsmanović iz institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda.

Sadržaj

I O preporukama	6
Aktivnosti podrške tokom pandemije COVID-19	6
II Pojmovnik	8
Koronavirus	8
Aktuelna situacija - epidemija koronavirusa	8
Simptomi i način otkrivanja virusa	8
Psihosocijalna podrška	9
III Najranjivije grupe tokom COVID-19	10
IV Osobe s invaliditetom tokom COVID-19	11
Zašto je dodatan oprez potreban OSI tokom COVID-19?	13
V Smjernice porodicama za rad s djecom	14
Što treba da znam o mogućim reakcijama mog djeteta s invaliditetom u kriznoj situaciji?	15
Opšte preporuke	20
Posebni savjeti za ponašanje roditelja prema djeci različitih uzrasta	21
VI Smjernice stručnim radnicima i službama	23
Vođenje računa o mentalnom zdravlju i psihosocijalnoj podršci	24
Pružanje podrške ugroženoj populaciji	25
VII Smjernice ustanovama i socijalnim službama	26
Preporuke za zdravstvene službe	26
Preporuke za nastavno osoblje prilikom pripreme materijala za učenje djeci s invaliditetom	31
Opis rada jedne institucije u Grčkoj kao mogući primjer organizacije rada	34
VIII Smjernice organizacijama roditelja i organizacijama OSI	36
Preporuke za civilno društvo	36
IX Smjernice medijima o izvještavanju o zaštiti i posljedicama	38
Zahtjevi UMHCG-a	40
X Smjernice vlastima	41
Preporuke UMHCG-a	41
Kako podržati djecu i mlade s invaliditetom tokom COVID-19	42
Pet koraka za prevenciju štete za osobe s intelektualnim invaliditetom i njihove porodice tokom pandemije koronavirusa	44
XI Dodatne preporuke za oporavak od krize	46
Literatura	48
O organizaciji	50

I O preporukama

Nalazi i preporuke u ovom Priručniku su rezultat inicijative koju podržava **UNICEF-a** (Predstavništvo u Crnoj Gori). Ova inicijativa dio je šireg reformskog procesa koji ima za cilj povećanje mogućnost za socijalnu inkluziju i građansko učešće mlađih s invaliditetom i mlađih bez invaliditeta kroz aktivnosti volontiranja u školama i doprinos poboljšanju vještina tolerancije, razumijevanja i prihvatanja različitosti kod mlađih srednjoškolskog uzrasta, razvoj volonterskog pokreta u Crnoj Gori, s posebnim akcentom na volontiranje u oblasti prava osoba s invaliditetom (OSI) i povećanju nivoa svijesti šire javnosti o važnosti volontiranja i vještina mlađih.

U okviru inicijative razvijena je i [platforma](#), između ostalog, s ciljem smanjenja uticaja COVID-a na socio-ekonomski razvoj u zemlji, i u okviru toga sprovode se aktivnosti pružanja podrške djeci s invaliditetom, i odraslim osobama s invaliditetom, i njihovim porodicama, uključujući i korisnike usluga postojećih servisa, u cilju povećanja mogućnosti za otpornost na COVID-19 među djecom i omladinom s invaliditetom i njihovim porodicama kroz volonterske aktivnosti, psihosocijalnu, pravnu podršku i aktivnosti podrške u zajednici usmjerene, prije svega, na informisanje i lični razvoj.

Inicijativom su obuhvaćeni mlađi s invaliditetom i mlađi bez invaliditeta uzrasta 14 - 18 godina iz cijele Crne Gore, a indirektno osobe s invaliditetom (OSI), organizacije OSI, porodice OSI, obrazovne ustanove u Crnoj Gori, nastavno osoblje, radnici centara za socijalni rad, pružaoci drugih usluga, donisioci odluka, mediji i društvo u cjelini.

Aktivnosti podrške tokom pandemije COVID-19

Preporuke su konkretno nastale iz *Aktivnosti podrške tokom pandemije COVID-19 djeci s invaliditetom, i odraslim osobama s invaliditetom, i njihovim porodicama, uključujući i djecu i mlađe, korisnike usluga postojećih servisa, u cilju povećanja mogućnosti za otpornost na COVID-19 među djecom i omladinom s invaliditetom i njihovim porodicama kroz volonterske aktivnosti, psihosocijalnu i pravnu podršku, i aktivnosti podrške u zajednici usmjerene, prije svega, na informisanje i lični razvoj*. Aktivnosti uključuju umrežavanje s drugim institucijama i organizacijama koje se bave djecom i mlađim OSI, odnosno svim zainteresovanim subjektima. U okviru pravne podrške, osim pružanja pravnih informacija i savjeta, porodice djece s invaliditetom i mlađih s invaliditetom su u prilici da dobiju pravne savjete tokom svakog radnog dana u nedjelji (ponedeljak - petak), i da budu pravno zastupani pred institucijama, posredstvom pravnog tima UMHCG. Aktivnosti pravnih i psihosocijalnih savjeta, i pravnog zastupanja, kada je to potrebno i svršishodno, pružaju se i na postojećoj platformi ursnjackapodrska.me i to putem **poziva, poruke, čata, video poziva**, dok se aktivnosti **ličnog razvoja i informisanja**, sprovode putem različitih materijala koji su dostupni na platformi, uključujući i različite onlajn edukacije, ali i kroz neposredan rad stručnog kadra, kroz onlajn metode i mehanizme. Na platformi su, pored osnovnih informacija o koronavirusu, medicinskim karakteristikama, mjerama prevencije, dostupni i zanimljivi, ali prije svega i korisni, materijali kako da se djeca s in-

validitetom, osobe s invaliditetom i njihove porodice nose sa situacijom tokom epidemije koronavirusa, kao i činjenice i mitovi o koronavirusu. Aktivnosti uključuju i razmjenu informacija o tome kako roditelji da kvalitetno provode vrijeme s djecom s invaliditetom, kao i koje metode i sredstva mogu koristiti osobe s invaliditetom prilikom rada od kuće, zatim savjete kako da brinu o svom mentalnom zdravlju, u okviru koje ciljnu grupu upoznajemo s psihološkim aspektom mjera prevencije širenja COVID-19 koje se sprovode u Crnoj Gori, kroz načine kako mogu sami sebi pomoći tokom fizičke distance, socijalnog distanciranja, karantina i izolacije. Pored toga, platforma je mjesto gde se može promovisati stvaralački potencijal djece: npr. slike, poezija, pjesma, recitacija itd.

Osim ovih aktivnosti, inicijativom su obuhvaćene i sljedeće aktivnosti:

- *Trening za uršnjačke edukatore;*
- *Uspostavljanje mreže volontera u srednjim školama u Crnoj Gori;*
- *Pilot aktivanost mapiranja potreba mladih s invaliditetom;*
- *Medijska kampanja.*

II Pojmovnik

Koronavirus

Novi koronavirus, odnosno SARS-CoV-2 (skraćenica od engleskog termina koji označava tip 2 korona virusa – izazivača teškog akutnog respiratornog sindroma) je **virus koji izaziva bolest COVID-19**. Koronavirus dolazi iz porodice virusa koje pod belektromskim mikroskopom izgledaju kao da imaju oblik poput krune (na latinskom, korona = kruna). Iz iste grupe virusa, pored oboljenja COVID-19 prethodno su se razvile i bolesti: **MERS** (bliskoistočni akutni respiratorni sindrom) i **SARS** (teški akutni respiratorni sindrom). Najmanje četiri vrste ovih virusa poznate od ranije izazivaju „obične prehlade“ i blage sezonske upale najčešće gornjih disajnih puteva.¹

Aktuelna situacija – epidemija koronavirusa

Virus COVID-19, otkriven je u Kini krajem 2019. i predstavlja novi soj koronavirusa koji ranije nije identifikovan. Svjetska zdravstvena organizacija je zbog alarmantne brzine njegovog širenja i broja oboljelih širom svijeta, doduše tek u marta 2020., navela da ovaj virus predstavlja sve elemente pandemije. Nakon toga mnoge države su proglašile epidemiju jer se virus proširio u mnogim zemljama širom svijeta.²

Simptomi i način otkrivanja virusa

Na osnovu onoga što je poznato do sada, virus može uzrokovati **blage, gripu slične simptome**, kao što su:

- grozница,
- kašalj,
- otežano disanje (nekada praćeno povremenim gušenjem),
- bol u mišićima i malaksalost,
- umor.³

1 Vidjeti: [Institut za javno zdravlje](#).

2 Ibid.

3 Ibid.

Kod **težih slučajeva** dolazi do razvoja teške upale pluća, akutnog respiratornog distres sindroma, sepsi i septičnog šoka koji vode do smrtnog ishada. Osobe s postojećim hroničnim oboljenjima i stanjima su u većem riziku od razvoja teških formi bolesti, mada se u poslednje vrijeme pojavljuju informacije i da umiru oni koji nemaju prateća oboljenja i promjene zdravstvenog stanja, što ukazuje na neizvjesnost ishoda obolijevanja od ovog virusa, i potvrđuje malo dokazanih činjenica.

Virus se uglavnom i najčešće otkriva na osnovu **povišene tjelesne temperature**, i kod nekih slučajeva samo ona može biti simptom, bez pratećih simptoma zaraze. Međutim, u posljednjih par mjeseci se sve češće pojavljuju informacije o gubitku čula mirisa i ukusa, kao čestom simptomu, ali i već neko vrijeme o tzv. asimptomatskim kliconošama, koji prenose zarazu, ali ne pokazuju sopstvene simptome kao zaraženi, zbog čega je kontrola širenja virusa otežana. S druge strane neka istraživanja (o kojima su pisali mediji, ali nije bilo izvještaja ili komentara crnogorskih institucija) navodno su dokazala da asimptomatski pacijenti nijesu zarazni. Isto se odnosi i na navode da postoje ljudi otporni na virus/zarazu.

Psihosocijalna podrška

Psihosocijalna podrška pojačava psihološku otpornost i imunitet, ospozobljava ljude da se povrate i oporave od krize kao i da se u budućnosti efikasnije nose s kritičnim događajima. Zbog toga je neophodno da su programi prilagođeni konkretnim situacijama, da se uzimaju u obzir lokalne potrebe i da se adekvatno odnose prema resursima i kulturi. Termin „psihosocijalno“ odnosi se na dinamički odnos između psiholoških i socijalnih efekata krize. Ove dvije dimenzije su vrlo usko povezane:

- **Psihološke dimenzije su:** unutrašnji, emocionalni i misaoni procesi, osjećanja i reakcije;
- **Socijalne dimenzije su:** odnosi, porodične mreže i mreže u zajednici, socijalne vrijednosti i kulturni običaji.

Cilj psihosocijalne podrške je dobrobit pojedinca, porodice i zajednice i ublažavanje uticaja kriznog događaja, olakšavanje procesa oporavka i sprečavanje ili smanjenje mogućih posljedica na psihičkom planu. Namijenjena je svim osobama koje su pogodjene kriznim, traumatičnim događajima, a nisu u stanju da prevaziđu situaciju koju procjenjuju kao bolnu i stresnu.

Psihosocijalna podrška pomaže ljudima da se oporave nakon krize koja je poremetila njihove živote. Psihosocijalna podrška može da bude potrebna u situacijama kao što je npr. pojava epidemije koronavirusa, kada se djeca, mladi s invaliditetom i roditelji djece s invaliditetom osjećaju obeshrabreno i smatraju da se nalaze u bezizlaznoj situaciji, kada su njihove dnevne rutine promijenjene i kada spoljne okolnosti utiču na njihov život.⁴

4 Vidjeti : [Crveni krst Srbije](#).

III Najranjivije grupe tokom COVID-19

Generalno gledano najranjivije kategorije u zdravstvenom smislu su: djeca, starije osobe i osobe sa nekim hroničnim stanjima (npr. hipertenzija, šećerna bolest, oboljenja srca, bolesti jetre i bolesti sistema organa za disanje, autoimune i druge bolesti), određene kategorije osoba s invaliditetom, osobe s rijetkim oboljenjima. Međutim, osim zdravstvenih rizika, postoje socijalni, ekonomski i drugi rizici koji mogu imati dalekosežne posljedice: gubitak posla i prihoda, siromaštvo, izolovanosti i društvenu marginalizaciju, zanemarivanje, i zapostavljanje, kao vidove pasivnog nasilja, ali i druge oblike nasilja...

S druge strane **najranjiviju grupu djece čine:**

- djeca s invaliditetom, marginalizovana djeca i druge ranjive i manjinske grupe, koje su izložene većem riziku od negativnog uticaja zaraze samim tim što imaju manje mogućnosti da dođu do informacija i usluga;
- djeca čiji su se staratelji i potencijalni njegovatelji razboljeli, u karantinu su ili u bolnici, djeca čiji su staratelji preminuli i koja su izložena visokom riziku da budu ostavljena bez zaštite i njege;
- mala djeca čiji su staratelji hospitalizovani ili koja su u njihovom prisustvu i sama izložena virusu;
- djeca u karantinu ili na liječenju, koja mogu biti lišena roditeljske njege;
- djeca u ustanovama, koja su posebno izložena riziku tokom izbjivanja infektivnih zaraza;
- djeca koja ostaju sama kod kuće;
- djeca koja su izložena traumi, zanemarivanju, nasilju, zlostavljanju ili bilo kom vidu eksploracije, uključujući seksualno zlostavljanje i eksploraciju.⁵

IV Osobe s invaliditetom tokom COVID-19

Članom 11 Konvencije UN o pravima osoba s invaliditetom utvrđeno je da države strane ugovornice preuzimaju sve moguće mјere da u nacionalnom reagovanju na rizične situacije, vanredne situacije, humanitarne krize i prirodne katastrofe obezbijede zaštitu i sigurnost osoba s invaliditetom. To obuhvata mјere u svim oblastima života osoba s invaliditetom, uključujući zaštitu njihovog prava na najviši mogući standard zdravlja bez diskriminacije, opštu dobrobit i prevenciju infektivnih bolesti, i mјere zaštite od negativnih stavova, izolacije i stigmatizacije koje se mogu javiti u krizi.⁶

U vrijeme epidemije koronavirusa, djeca s invaliditetom i odrasle osobe s invaliditetom spadaju u posebno rizičnu grupu i postaju ranjivije, ne samo zbog ugroženosti njihovog zdravlja, ili različitih negativnih uticaja na mentalno zdravlje, nego i negativnih posljedica mјera zaštite od sprečavanja i širenja koronavirusa na njihove navike, potrebe, životni standard i uslove života, ali i zbog izostavljanja iz mјera oporavka od krize. Mnogobrojne prepreke za OSI javljaju se i u „redovnim“ uslovima, dok su vanredne okolnosti ili događaji, kakav je najnoviji izazvan epidemijom novog koronavirusa i pojavom oboljenja COVID-19, ukazali na posebnu ugroženost OSI, i produbili postojeće sistemske i praktične nejednakosti. U Crnoj Gori, kao uostalom i u drugim državama, ostale su zanemarene, i od početka su isključene iz donošenja odluka jer se jedinim relevantnim za odlučivanje smatraju stručnjaci iz domena zdravstvene zaštite i politike. Međutim, u takvim uslovima se zaboravljuju realne potrebe ljudi koje se javljaju na mikro planu. S druge strane, postoji i drugi problem na političkom i institucionalnom nivou, a to je nedostatak pravovremenih strategija djelovanja u humanitarnim krizama, ali ni

6 Izvor [United Nations Human Rights, Office of the High Commissioner](#), s engleskog prevela M. Vujačić.

dokumenata koji tretiraju humanitarne krize na globalnom i državnom planu. Naime, OSI su u navedenoj situaciji jako rizična grupa, ne samo zbog moguće izloženosti riziku od obolijevanja, već i, prije svega, otežanih mogućnosti za mjerama zaštite i samozaštite uslijed nekoliko ključnih faktora: velikog broja informacija koje nijesu dostupne u pristupačnom, lako čitljivom i lako razumljivom formatu za OSI; svoje česte zavisnosti od drugih i nemogućnosti održavanja fizičke distance, odnosno u slučaju i uslijed održavanja fizičke distance i poštovanja mjera prevencije ne mali broj njih je ostao i bez malog broja usluga koje se i u redovnim uslovima pružaju djeci s invaliditetom i odraslim OSI, što dovodi do zanemarivanja; neke OSI, njihovi roditelji ili članovi porodica su se suočili s gubitkom posla i prihoda, neke su ostale bez mogućnosti nabavke lijekova, medicinskih sredstava i opreme, te i redovne terapije; uslijed ograničenja ili prekida uvoza i nabavke lijekova i ograničenja redovne zdravstvene zaštite, a pored svega navedenog povećali su se njihovi životni troškovi uslijed obustavljanja ili prekida javnih usluga.⁷

Generalno, važno je osigurati osobama s invaliditetom dostupnost svih informacija u vezi s kriznim mjerama i odgovorima. Na primjer, TV informacije treba da sadrže znakovni jezik; elektronska komunikacija treba da bude dostupna osobama s oštećenjem vida, dok, je ključno izvršiti procjenu potreba i proširiti registraciju osoba s invaliditetom, uključujući putem onlajn metoda. Da bi se osigurala maksimalna dostupnost, važno je koordinirati s organizacijama osoba s invaliditetom, organizacija roditelja i pružaocima usluga. Što se tiče transfera novca, mjere reagovanja mogu obuhvatati: obezbeđivanje odgovarajućeg odsustva za pomoć, bolovanja i pokrivanje troškova u vezi sa zdravstvenom zaštitom, povećanje iznosa naknada za invaliditet ili dodatna plaćanja. Proširenje gotovinskih transfera za osobe s invaliditetom koje su zvanično registrovane, ali prethodno nisu imale pravo. Omogućavanje dopuna primaočima druge vrste socijalne pomoći kao što su starosna penzija, dječji dodatak, novčana pomoć za sprečavanje siromaštva itd., kako bi se pokrili dodatni troškovi.⁸

Kada je riječ o uslugama podrške, mjere mogu da obuhvate: pružanje finansijske pomoći osobama koje prestaju da pružaju podršku i/ili sprečavanju kontaminacije članova porodice osoba s invaliditetom. Stvaranje linija za pomoć i razvoj platforme za podršku koja može pomoći osobama s invaliditetom koje zahtjevaju podršku od onih koji je mogu pružiti. I na kraju, osiguravanje da programi ekonomskog oporavka uključuju osobe s invaliditetom i njihove porodice⁹.

Kriza COVID-19 pokazuje važnost svih zemalja da razviju inkluzivne i dobro finansirane sisteme socijalne zaštite. Danas, **zemlje koje imaju registar osoba s invaliditetom, imaju univerzalne dodatke za invaliditet i usluge podrške, su u boljem položaju da pruže brzo pomaganje djeci, radno sposobnim odraslim osobama i starijim osobama s invaliditetom.**

Ukratko, **sve zemlje moraju dati sve od sebe kako bi pružile dostupnost informacija, koordinaciju s organizacijama osoba s invaliditetom u cilju osiguranja maksimalnog dostizanja informacija, proširenje usluga podrške u zajednici, novčanu pomoći i inkluzivni ekonomski oporavak.**¹⁰

7 Izvod iz teksta: *U doba korone prepušteni sebi, izjava M. Vujačić za ND Vijesti*. 8. april 2020.

8 Preuzeto sa [Youtube kanala Centra za inkluzivne politike](#) (Center for Inclusive Policy). S engleskog prevela E. Redžepagić

9 Ibid.

10 Ibid.

Pored svega navedenog, krize niti mjere oporavka od njih, ne smiju zapostaviti individualne specifičnosti i potrebe i moraju uzeti u obzir sve kategorije osoba s invaliditetom, ali i specifičnosti svake grupe i svakog pojedinca. U tom smislu, osim što mjere za sprečavanje širenja virusa ne smiju biti uniformne i jednake za sve, tako ni mjere oporavka ne bi smjele isključiti individualne, specifične potrebe i zahtjeve.

Zašto je dodatan oprez potreban OSI tokom COVID-19?

Potrebno je preduzeti korake kako bi se osiguralo da osobe s invaliditetom uvijek mogu pristupiti uslugama zdravstvene zaštite i potrebnim informacijama, uključujući i tokom COVID-19 pandemije.

Osobe s invaliditetom mogu biti izložene većem riziku od zaraze COVID-19 iz sljedećih razloga:

- Prepreke u sprovođenju osnovnih higijenskih mjera, kao što je pranje ruku (npr. umivaonici ili sudopere mogu biti fizički nepristupačne ili osoba može imati fizičkih poteškoća pri temeljnog trljanju ruku);
- Otežavajuće okolnosti pri uspostavljanju (društvenog) distanciranja uslijed potrebe za asistentom ili zato što je osoba institucionalizovana;
- Potreba da se dodirnu predmeti kako bi osoba dobila informacije od okruženja ili pri fizičkoj assistenciji;
- Barijere u pristupu informacijama u vezi s javnim zdravljem.
- U zavisnosti od zdravstvenog stanja, osobe s invaliditetom mogu biti izložene većem riziku od dobijanja težeg slučaja COVID-19 u slučaju zaraze. Ovo se može desiti zbog:
 - Pogoršavanja postojećeg zdravstvenog stanja, naročito u vezi s respiratornim i imunim sistemom, srčanim bolestima ili dijabetesom;
 - Prepreka u pristupu zdravstvenoj zaštiti;
 - Na osobe s invaliditetom, takođe, može uticati ozbiljan prekid u pružanju usluga na koje se oslanjaju,
 - Ove prepreke mogu biti umanjene ako odgovorne strane preuzmu odgovarajuće mjere.¹¹

O ovome možete pročitati i na sledećim materijalima s platforme Vršnjačka podrška:

- [Uticaj COVID-19 na osobe s oštećenjem vida i sluha.](#)
- [Odgovor na COVID-19: Pitanja u vezi s djecom i odraslima s invaliditetom.](#)
- [Preporuke UMHCG - preventivne mjere zaštite i zdravlja na radu za zaposlene OSI u toku pandemije COVID-19](#)
- [Moje pandemijsko prosvjetljenje: posmatrajući otvaranje svijeta za osobe s invaliditetom.](#)
- [Priča iz ugla osobe s oštećenjem vida: Evo kako je COVID-19 promijenio način na koji tražim pomoć.](#)

¹¹ Preuzeto sa sajta **Svjetske zdravstvene organizacije**. Prevod A. Radovanović, objavljen na platformi Vrsnjackapodrska.me

V Smjernice porodicama za rad s djecom

Djeca mogu različito reagovati na stres. Najčešće reakcije su poremećaj spavanja, mokrenje u krevetu, bolovi u stomaku ili glavobolja, uznemirenost, povučenost, ljutnja, pretjerano vezivanje za odraslu osobu ili strah od samoće. Na svaku reakciju djeci treba objasniti da su to sve normalne reakcije na neuobičajenu situaciju. Saslušajte njihove bojazni, utješite ih, pokažite im ljubav, uvjerite ih da su sigurni, često ih pohvalite¹².

Po mogućnosti djeci stvorite uslove za igru i opuštanje. Pridržavajte se uobičajenih navika i rasporeda u što većoj mjeri, naročito pred odlazak na spavanje, te pomozite u stvaranju novih navika u novom okruženju. Djeci pružite informacije prilagođene njihovom uzrastu o tome šta se dešava, uz jasne primjere šta mogu učiniti da sebe i druge zaštite od infekcije. Informacije o tome šta se može dogoditi treba davati ohrabrujućim tonom.

Na primjer, ako je dijete bolesno i nalazi se kod kuće ili u bolnici, možete reći: „Moraš biti kod kuće/u bolnici zato što je to najsigurnije i za tebe i za tvoje drugare. Znam da je teško (možda i strašno ili dosadno), ali moramo se pridržavati pravila kako bismo zaštitili i sebe i druge. Sve će se uskoro normalizovati“.

Roditeljska osjetljivost u odnosu na djetetove potrebe za razumijevanjem i emocionalnim proživljavanjem iskustva može olakšati prilagođavanje, pružajući mogućnost za zajedničku rekonstrukciju situacije i njenog značenja, kao i za empatičko prihvatanje djetetovog emocionalnog iskustva. Prisustvo roditelja i spremnost da saslušaju djetetovo iskustvo mogu umanjiti stres i stvoriti osjećaj međusobne povezanosti. Međusobna povezanost, osjećaj sigurnosti u porodični sistem se tako suprotstavlja doživljaju otuđenja, usamljenosti i odvojenosti od drugih. ***Očuvane i stabilne veze djece s roditeljima predstavljaju jedan od najvažnijih činilaca otpornosti na stres kod djece.***

Osim toga, pokazalo se kao izuzetno važno da se uspostave određeni ustaljeni načini porodičnog funkcionisanja (routine) i obavljanja svakodnevnih aktivnosti u novonastalim okolnostima. Presudnu ulogu za takvo održavanje imaju odrasli, a njime se stres kod djece značajno umanjuje.

Razdvajanje djece od roditelja tokom stresnih i kriznih situacija može u značajnoj mjeri da pogorša posljedice stresa kod djece. Prethodna istraživanja pokazuju da su djeca i adolescenti koji su u vanrednim okolnostima bili zabrinuti za članove svoje porodice imali veći broj psiholoških i somatskih tegoba, u odnosu na one koji nisu brinuli za bliske osobe.¹³

Što treba da znam o mogućim reakcijama mog djeteta s invaliditetom u kriznoj situaciji?

Imajte na umu: najčešće, djeca prate ne samo riječi, nego i reakcije roditelja i odraslih (izraze lica, ton glasa, pokrete i sl.), a onda i sama reaguju na sličan ili njima karakterističan način.

Kao i u drugim situacijama, dijete i sada može da prepozna, doživjava, razumije, reaguje i izražava se na različite, sebi svojstvene načine. Da, drugima su to neobični, nedovoljno razumljivi načini, ali ne i Vama.

U zavisnosti od vrste invalidnosti, mnoga djeca imaju oštećenje govora ili otežano komuniciraju, sporazumijevanje, percepciju... Zato, i zbog sebe i zbog djeteta, odrasli uvjeravaju dijete riječima, dodirima, ponašanjem, i zagrljajem, da su uz njega i da je ono sigurno, kao i ranije.

13 Ibid.

Kako da objasnim djetetu što se dešava i što ćemo da radimo?

- Djeca uče po modelu – budite im primjer. Govorite smirenno, osmjejhnite se kada treba, izražavajte se u kratkim, konkretnim rečenicama. Koristite slike, simbole.
- Koristite djeci bliske, poznate, razumljive riječi. Apstraktni pojmovi su nerazumljivi ili teški, posebno djeci s autizmom.
- Ili, koristite neku od društvenih priča sa ciljem podrške djetetu, posebno djetetu s autizmom radi boljeg snalaženja u određenim situacijama.
- Ponavljajte da je važna higijena. Na razumljiv i pristupačan način objasnite važnost toga da se često Peru ruke, da se ne dodiruju usta, oči, uši... Dajte djetetu primjere - naročito prije jela, nakon pražnjenja nosa, kašla ili kijanja, nakon odlaska u toalet, obavljanja higijenske nužde (male i velike). Pokažite mu kako se Peru ruke - sapunom i toplom vodom – dok dijete, samo ili s vama, broji do 20. Korisno je da broji i uz omiljenu muziku.
- Za djecu s invaliditetom naglašavamo ulogu roditelja u podršci (fizička, emocionalna, verbalna) u održavanju lične higijene i higijene životnog prostora. Važno je da roditelji nose maske i rukavice.
- Djetetu s autizmom neka okruženje bude precizno, jasno, predvidivo, dosljedno strukturisano.
- Neka mjesto na kom radite bude tiho, bez ometanja. Slijed događaja potkrijepite slijedom slika - olakšavaju i omogućuju razumijevanje toka i izvođenje aktivnosti. Kroz uputstva obezbijedite da pravila i organizacija budu jasni djetetu i ukazuju mu na:
 - » to što treba da radi;
 - » koliko vremena će da traje određena aktivnost;
 - » kada se aktivnost završava;
 - » što slijedi nakon aktivnosti.

Ideje:

- Dijete treba upoznati s redoslijedom i raditi postupno - bitni su početak i kraj, ishod i sl. Tako mu se zadovoljava potreba za predvidljivošću, umanjuju burne reakcije na neuspjeh ili nezavršen zadatak.
- Vizuelni raspored se može odnositi na dio dana ili cijeli dan. Na primjer, jutarnja rutina, rutina prilikom spremanja za spavanje.
- Uobičajene aktivnosti djeteta razložite na manje cjeline ili aktivnosti. Na primjer: ustajanje, oblačenje, kupanje... Nalijepite fotografije/simbole pomoći čička ili ljestvica na karton, papir ili neku drugu podlogu, onim redom kojim se aktivnosti odvijaju tokom dana.

Kako motivisati dijete?

- Da motivišete dijete koristite njegove osobine i sadržaje za koje ono pokazuje zainteresovanost.
- Uz vizuelna pomagala (simbole, rasporede, piktogramne) i društvene priče podstičte dijete da izrazi osjećanja, da ih prepozna, nazove ako može, i ispoljava. Pomažite mu da to ispravno radi. Pokazujte mu i svoja osjećanja.
- Predmete ili njegove djelove, igre, postupke, koje vaše dijete neobično voli i dobro vlada njima („fascinacije“) koristite kao sredstvo ili metod da uči: na primjer memoriranje i izgovaranje činjenica. Povežite ih sa simbolima.
- Aktivnost podijelite na manje djelove, korake. Da bi se podsticala stabilnost pažnje - smjenjujte aktivnosti, ali ne prečesto.
- Pohvalite ga za svaki dobro urađen korak/dio aktivnosti.
- Pravite kratke pauze tokom rada (2–3 minuta), tokom kojih se mogu izvoditi kratke fizičke vježbe, slušati muziku, pjevati, plesati.

Primjer: Ukoliko dijete voli da ređa ili slaže, iskoristite to da vježbate gledanje u oči - uzmite predmet koji dijete posebno voli i dok ga imenujete, držite ga u blizini svoga lica kako biste mu olakšali da vas prati i da imate kontakt očima. Ili, naizmjenično slažite kocke...jednu mama - jednu Ti (ime deteta), jednu tati (bratu, sestri...) - jednu Ti. Moj red-tvoj red...

Zašto je važno očuvati dnevnu rutinu?

- I vašem i svakom djetetu rutina će pomoći da prevladaju nesigurnost i neizvjesnost, da znaju što se od njih očekuje, što treba da rade, samostalno i uz pomoć drugih.
- Uobičajene dnevne aktivnosti su uvijek važne, pa i u „neredovnim“ situacijama. One su nam kao „sidro“ jer pomažu: da održavamo ritam dana, radimo neophodne stvari za nas i za druge, osjećamo da nam nije izmakla kontrola, imamo ciljeve pred sobom, osjećamo se korisno, sigurnije i samopouzdano.
- Naravno, važno je da se u ovome izbjegne svaka vrsta pritiska i dodatnog stresa i za vas i za dijete. U rutini ima mjesta odmoru, zabavi, humoru. I rutina čuva mentalno zdravlje.

Kako s uz nemirenošću djeteta?

- Postavite jasna pravila. Dosljedno ih se pridržavajte.
- Vi najbolje poznajete svoje dijete i vjerovatno ćete predviđeti što može biti izvor njegove/njene uz nemirenosti. Utičite na to. Prepoznajte što se dešava prije ponašanja koje želite da izbjegnete.
- Iskoristite vrijeme da razvijate i oblikujete željeno ponašanje vašeg djeteta, npr. putem nagradivanja bodovima. Naučite dijete da, kada nešto dobro uradi - dobije zaslужeni bod. Bod ima ulogu nagrade. Kada se skupi određeni broj bodova, omogućite mu nešta što mu je važno i što voli.
- Ne povlađujte. Posebno ne zato što je vanredna okolnost. Držite se pravila.

Primjer: Korisno pravilo „Prvo onda“. Neka dijete prvo uradi nešta što je poželjno, a onda dozvolite kratko neko ponašanje ili nešta što ga čini zadovoljnim, smirenim.

Kako regulisati nepoželjno ponašanje

- Prepoznajte što se dešava prije ponašanja koje želite da izbjegnete. Šta je OKIDAČ.
- Prepoznajte koje je NEPOŽELJNO PONAŠANJE djeteta.
- Prepoznajte koja je POSLJEDICA - reakcija roditelja na nepoželjno ponašanje - što dijete time dobija.
- Promijenite ono što se desilo prvo.

Primjer: Na primjer izbjegnite da mu dajete stvar umjesto njega jer počne da plače kada ne može da saopšti što želi. Ideja: predstavite simbolima predmete, učite dijete da doda simbol onoga što želi. Kao nagradu dajte željeni predmet.

Što je poželjno?

- Budite realni u očekivanjima.
- Budete dosljedni, držite se organizacije, rutine, strukture koju napravite.
- Dajte primjer djetetu svojim ponašanjem.
- Pohvalite - nagradite svako dobro ponašanje.
- Ne reagujete - ignorišite nepoželjno ponašanje.
- Pažljivo slušajte dijete, dajte mu priliku da izrazi svoja osećanja.

Primjer: Gledajte ga pravo u oči, govorite jasno, precizno, konkretno. Ne napadajte dijete – napadajte ono što se desilo. Ukažite na ponašanje „ono ne valja“ – ne na to da dijete „ne valja“. Pruzite mu mogućnost izbora. Dajte mu vremena za ispravljanje. Pohvalite saradnju.

Kako da preusmjerim burne emocije kod djeteta?

- Predvidite što može biti izvor uznemirenosti koji izaziva nemir i ispoljavanje bijesa. Zvuk? Ukoliko mu se prekida rutina? Ili su nesistematično složeni predmeti, knjige...
- Ne povlađujte. Držite se pravila. Budite organizovani, održavajte rasporede, rutine koje umiruju dijete.
- Koristite „mirni kutak“ koji treba da postoji u nekom dijelu kuće, stana. Kutak pokažite i recite da je to mjesto gdje se ide kada je ljut, bijesan.
- Crtanjem može da ispolji nezadovoljstvo.

Ideje:

- Odredite predmet na koji može fizički da usmjeri bijes - jastuk, plišana igračka i sl.
- Ako dijete, viče, plače dok pokušavate da mu date neko jelo koje ne voli, nemojte mu odmah dati to što želi – da biste ga umirili. Na primjer, ono što možete je da predstavite simbolima tok jela i što će dijete jesti.
- Nacrtajte na običnim malim papirima razne smajliće (na jednom srećnog, na drugom tužnog, uzbudjenog, uplašenog, pospanog, uplakanog...) Igrajte se da pravi grimase koje ste nacrtali, na svom primjeru pokažite. Neka pokaže lice koje iskazuje kako se ono osjeća.

Vježbajte DOMA

- Zadajte raznolike vježbe, one sprečavaju dosadu. Ohrabrite dijete da uživa u "treningu" i osmislite neko takmičenje - neka bude zabavno.
- Praktikujte režim od tri treninga nedeljno u trajanju 30-45 minuta, prema individualnim mogućnostima. Neka to budu vašem djetetu poznate vježbe, koje su radili mnogo puta do sada (u procesu nastave i individualnog korektivnog programa, s fizoterapeutima, nastavnicima, defektologozima).
- Redoslijed vježbi mogao bi ići po jednostavnoj šemi: labavljenje, istezanje, jačanje, labavljenje, istezanje. Princip vježbanja je: od lakšeg ka težem, od sporijeg ka bržem, od poznatog ka nepoznatom, od opštoga ka specifičnom; ponavljanje od početka do kraja. Pokažite vježbe. Vježbajte i Vi!
- Koristite verbalne znakove i ključne riječi koje pojednostavljaju novu vještinsku.¹⁴

Opšte preporuke

Imajući u vidu specifične dječje potrebe u vanrednim okolnostima, moguće je formulisati određene opšte preporuke za ponašanje:¹⁵

- **Poželjno je da se djeca ne oduvajaju od roditelja u kriznim situacijama.** Situacija epidemije podrazumijeva da djeca i roditelji većinu vremena provode zajedno i to jesu uslovi koji bi trebalo da obezbjeđuju optimalno funkcionisanje, ukoliko su porodični odnosi adekvatni. Bolje je da funkcionalna porodica ostane na okupu u smještaju gde su lošiji materijalni uslovi, nego da se razdvoji, kako bi djeca dobila bolji smještaj. Potrebno je pažljivo procijeniti rizike i dobiti u svakom individualnom slučaju potencijalnog odvajanja djece od roditelja.
- **Djecu (i porodice) usmjeravati da održavaju veze s osobama koje su (bile) izuori po drške** – članove šire porodice, rodbinu, komšije, prijatelje... Podrška bliskih osoba utičaće na smanjenje stresa i osjećanje veće sigurnosti. „Socijalno distanciranje“ podrazumijeva održavanje fizičke udaljenosti, **a ne prekidanje kontakata, koji se u današnjim uslovima efikasno mogu održavati putem savremenih sredstava komunikacije.**
- **Veoma je bitno za blagostanje da dječje vrijeme bude strukturisano.** To znači da se vrijeme organizuje tako da sadrži određene rutinske aktivnosti (obrok – praćenje nastave i aktivnosti koje se odnose na školu – slobodno vrijeme – obrok – odmor itd). Predvidljivost ovih aktivnosti pruža djeci osećaj sigurnosti. Starija djeca mogu dobiti izvjesna zaduženja, npr. briga o mlađoj djeci, starima, lakši poslovi u domaćinstvu.
- **Potrebno je biti iskren** u odgovaranju na dječja pitanja. Očekuje se da će se djeca često interesovati – kada će se završiti vanredna situacija. Ne treba djeci davati lažna obećanja da će se situacija brzo razriješiti. Na taj način djeca neće biti pripremljena za moguću dugotrajnu neizvjesnost.

U nastavku su posebni savjeti za ponašanje roditelja prema djeci različitih uzrasta:

Roditelji djece 0-6 godine

- Ne pokazujte paniku pred djecom - u kriznim situacijama djeca kopiraju roditeljske reakcije.
- Šaljite im poruku da su sigurni i bezbjedni uz vas, da ih volite.
- Ne izlažite ih nepotrebnim i zastrašujućim informacijama (vijesti).
- Ne kažnjavajte ih zbog sledećih ponašanja: umokravanje, sisanje palca, nepravilnog ritma govora (battarismus), problemi sa spavanjem i jelom, agresivni ispadci, "ljepljenje" za roditelje, pokazivanje strahova... Ovo su mogući načini kako djeca reaguju u kriznim situacijama.
- U toku dana odvojite se kratko od djece (1-2h) kako bi razgovarali, ispoljili emocije, prikupili snagu.
- Trudite se da u toku dana bude što više uobičajenih aktivnosti – igrajte se, vježbajte, pričajte o uobičajenim temama...

Roditelji djece 7-12 godine

- Ne pokazujte paniku pred djecom - u kriznim situacijama djeca kopiraju roditeljske reakcije.
- Šaljite im poruku da su sigurni i bezbjedni uz vas, da ih volite.
- Ne izlažite ih nepotrebnim i zastrašujućim informacijama (vijesti).
- Obezbijedite djeci aktivnosti koje liče na školske (crtanje, priče, čitanje, pitalice, pantomime, zajedničko bojenje istog crteža sa drugarima preko Skajpa...)
- Ukoliko žele, pričajte s djecom o događaju i pustite ih da pokažu osjećanja, ali ne insistirajte na čestom razgovoru o kriznoj situaciji.

Roditelji adolescenata (preko 13 godina)

- Ne zaboravite da su i oni djeca i da im je potrebna podrška, iako to ne pokazuju ili rjeđe pokazuju.
- Ne insistirajte na razgovoru ali im pružite mogućnost za to ukoliko žele.
- Ne izlažite ih nepotrebnim i zastrašujućim informacijama (vijesti), ali im obezbijedite osnovne informacije o situaciji u kojoj se nalazite. Budite iskreni, nemojte im davati nerealne odgovore, informacije i govoriti da će "sve biti u redu" ukoliko niste u to sigurni.
- Ne prepuštiti ih samima sebi, "držite ih na oku".Pokažite razumijevanje za njihove brige oko škole i budućnosti (ocjena, mature, upisa u srednju školu i slično) – koliko god vama djelovale nevažno u ovoj situaciji, njima to mogu biti velike brige. Tražite njihovu pomoć u konkretnim aktivnostima (čuvanje mlađe djece, lakši fizički poslovi, pomoći starijim članovima porodice.¹⁶

U sledećim tekstovima s platforme Vršnjačka podrška možete se više informisati o načinima na koje možete provoditi vrijeme s djecom u kućnim uslovima za vrijeme samoizolacije:

- Preporuke za roditelje: Kako da pravilno organizujete vrijeme svoje djece.
- Kako na najbolji način objasniti djetetu s invaliditetom poštovanje preventivnih mjera uslijed pojave koronavirusa.
- Roditeljstvo u doba COVID-19.
- Kako raditi od kuće kada imate djecu
- Redukujte vijesti koje stižu do djece: Savjeti psihologa koje bi trebalo da pročita svaki roditelj.
- Savjeti za roditelje kako da kvalitetno organizuju online - onlajn nastavu kod kuće.
- Pet koraka za prevenciju štete za osobe s intelektualnim invaliditetom i njihove porodice tokom pandemije koronavirusa
- Priče za djecu kako bi što bolje razumjeli trenutnu situaciju nastale pojmom koronavirusa.
- Kako da se s djecom prilagodite novoj svakodnevničici u vrijeme koronavirusa.
- Slušajte svoje dijete: Pet jednostavnih načina da se bolje posvetite razgovoru.
- Upozorenje za roditelje: Četiri znaka da vaše dijete trpi nasilje na društvenim mrežama.
- Kako da pomognete djetetu tokom onlajn nastave - praktični savjeti za novu školsku godinu.
- Da li su kućni ljubimci pravi izbor za dijete s cerebralnom paralizom?

VI Smjernice stručnim radnicima i službama

U toku trajanja epidemije koronavirusa zaposleni koji pružaju psihosocijalnu podršku trebali bi se pridržavati sljedećih preporuka:

- Tražiti konkretnu obuku i nadzor kako bi se obezbijedila osnovna podrška, koja uključuje: psihološku prvu pomoć, pružanje podrške u oblasti mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške, savjetovanje i podršku u rehabilitaciji djece i porodica pogođenih infekcijom COVID-19.
- Voditi računa o sebi i pažljivo pratiti stanje sopstvenog zdravlja.
- Socijalni radnici spadaju među osobe koje imaju ključnu ulogu u kontroli i sprečavanju daljeg širenja koronavirusa. Čuvajte svoje zdravje jer je to u interesu ne samo vas, nego i cijele zajednice.
- Treba definisati pristupačne komunikacione poruke, uključujući one koje su pristupačne osobama s invaliditetom (uključujući senzorni, intelektualni, i psihosocijalni invaliditet, višestruki invaliditet i rijetka oštećenja). Primjeri mogu uključivati:
 - » Pristupačne web stranice i liste s činjenicama koje omogućavaju osobama s oštećenjem vida da čitaju ključne informacije o epidemiji.
 - » Vijesti i konferencije za štampu o epidemiji uključuju sertifikovane tumače za znakovni jezik koji su provjereni od strane osoba s oštećenjem sluha.
 - » Zdravstveno osoblje zna znakovni jezik ili barem ima sertifikovane tumače za znakovni jezik koji su provjereni od strane osoba s oštećenjem sluha.
 - » Dijeljenje poruka na razumljiv način osobama s intelektualnim, i psihosocijalnim invaliditetom.

- » Treba osmisliti i koristiti vidove komunikacije koji se ne oslanjaju samo na informacije u pismenoј formi. Oni uključuju komunikaciju licem u lice ili upotrebu interaktivnih web stranica za prenošenje informacija, ciljanih informativnih kampanja na različitim jezicima, uključujući znakovni jezik, kako bi se obezbijedilo da poruke o zaštiti zdravlja "doprpu" do onih kojima su najpotrebnije.
- Ako njegovatelji moraju ići u karantin, moraju se napraviti planovi kojima se osigurava kontinuirana podrška osobama s invaliditetom kojima je potrebna njega i podrška.
- Potrebno je uvesti izuzetak od opštih ograničenja posjeta/kretanja u odnosu na osobe s invaliditetom kako bi njihovi njegovatelji/asistenti mogli da sprovode dužnosti od ključnog značaja za njihovo zdravlje i dobrobit. U tim slučajevima država, takođe, treba da im obezbijedi dovoljno zaštitne opreme i druge uslove od značaja za smanjenje rizika od infekcije virusom.
- Organizacije i lideri u zajednici mogu biti korisni partneri u komunikaciji i pružanju psihosocijalne podrške osobama s invaliditetom koje su razdvojene od svojih porodica i njegovatelja.
- Osobe s invaliditetom i njihovi staratelji treba da budu uključeni u sve faze odgovora na epidemiju.

Vodenje računa o mentalnom zdravlju i psihosocijalnoj podršci

Djecu treba podsticati da iznesu pitanja i nedoumice. Objasniti im da je normalno da iskuse različite reakcije i podstaći ih da se obrate nastavnicima u slučaju da imaju nekih pitanja ili nedoumica. Informacije pružati na iskren način prilagođen uzrasatu. Učenicima objasniti kako da svojim vršnjacima pruže podršku i sprječe isključivanje i nasilje u školi. Voditi računa da nastavnici budu upoznati s lokalnim resursima za vlastito dobro. Saradivati sa zdravstvenim osobljem/socijalnim radnicima u školi u cilju identifikovanja i pružanja podrške učenicima koji pokazuju znake uznemirenosti.¹⁷

Pružanje podrške ugroženoj populaciji

Sarađivati sa službama za socijalni rad u cilju osiguravanja kontinuiteta u pružanju ključnih usluga u školama, kao što su zdravstveni pregledi, programi ishrane i terapije za djecu s invaliditetom. Analizirati specifične potrebe djece s invaliditetom i način na koji bolest ili njeni sekundarni efekti mogu imati akutniji uticaj na marginalizirane populacije. Analizirati potencijalne situacije karakteristične za djevojčice zbog kojih bi one mogle biti izložene većem riziku, kao što je obaveza njegove bolesnih kod kuće ili iskorišćavanje kada ne idu u školu.

Saslušati strahovanja djece i odgovoriti im na pitanja na način koji je prilagođen njihovom uzrastu; ne opterećivati ih prevelikom količinom informacija. Podstaći ih da izraze svoja osjećanja. Razgovarati o različitim reakcijama i objasniti da su to normalne reakcije na „nenormalnu“ situaciju¹⁸.

U sledećim tekstovima na platformi Vršnjačka podrška možete pročitati na koji način možete biti podrška djeci i mladima u toku COVID-19:

- [Načini kako pomoći djeci u toku pandemije COVID-19.](#)
- [Na koji način pružiti podršku adolescentima za vrijeme koronavirusa.](#)
- [Kako podržati djecu i mlade s invaliditetom tokom COVID-19.](#)

18 Ibid.

VII Smjernice ustanovama i socijalnim službama

Preporuke za zdravstvene službe

Ustanovite protokol i proceduru postupanja s djecom s invaliditetom i odraslim osobama s invaliditetom u cilju pružanja zdravstvene zaštite. Komunicirajte direktno i jednostavnim, razumljivim jezikom s djecom ili odraslim osobama.

Koristite razumljive i jednostavne načine da prenesete poruke osobama s intelektualnim, i psihosocijalnim invaliditetom. Ako ste vođa tima ili rukovodilac u zdravstvenoj ustanovi, trebalo bi da koristite i načine komunikacije koji se ne oslanjaju isključivo na pisane informacije. Saznajte kako da pomognete osobama pogodjenim virusom COVID-19 i kako da ih povežete s drugim dostupnim resursima. To je naročito važno za one osobe kojima je potrebna podrška u očuvanju mentalnog zdravlja, kao i psihosocijalna podrška. Stigma povezana s problemima mentalnog zdravlja može da izazove nevoljnost da se potraži podrška i u vezi s COVID-19, i u vezi sa stanjima koja se tiču mentalnog zdravlja.

Uputite sve osobe uključene u pružanje odgovora u to kako da pruže osnovnu emocionalnu i praktičnu podršku pogodjenim osobama primjenjujući psihološku prvu pomoć. Zbrinite one osobe s hitnim neurološkim problemima i u vezi s mentalnim zdravljem (npr. delirijum, psihozu, tešku anksioznost ili depresiju) u okviru zdravstvenih ustanova.

Primijenite mjere zaštite mentalnog zdravlja, imajući u vidu veću opasnost od samopovrjeđivanja i suicidnih namjera izazvanih pogoršanjem mentalnog zdravlja tokom epidemije pružanjem usluga podrške u oblasti mentalnog zdravlja osobama u izolaciji ili karantinu (na primjer, adaptacija usluga kako bi se one pružale preko telefona ili on line) kako bi bile široko dostupne. U skladu s potrebama, odgovarajuće obučeno i kvalifikovano osoblje će možda morati da bude raspoređeno na druge lokacije kada raspoloživo vrijeme to dopušta, a kapacitete zdravstvenog osoblja za pružanje podrške u segmentu mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške treba povećati. Obezbijedite dostupnost osnovnih psihotropnih lijekova na svim nivoima zdravstvene zaštite. Osoba koja žive s hroničnim stanjima u vezi s mentalnim zdravljem ili npr. s napadima epilepsije biće neophodan neprekidan pristup lijekovima koje uzimaju, i treba izbjegići nagli prekid uzimanja terapije.

Zaposleni u službama socijalne i dječje zaštite moraju biti spremni da pruže podršku najranjivijima tokom pandemije COVID-19, moraju imati tačne informacije i prikladno se ponašati kako bi rizik od dobijanja koronavirusa (COVID-19) sveli na najmanju moguću mjeru.

Zaštita djece tokom pandemije COVID-19 može za kratko vrijeme znatno promjeniti okolnosti u kojima djeca žive.

Karantinske mjere, kakve su zatvaranje škola i ograničavanje kretanja, remete ustaljeni život djece, društvena podrška slabi, a roditelji i staratelji su izloženi dodatnom stresu jer moraju pronaći druge mogućnosti za brigu o djeci ili se odreći odlaska na posao. Usljed stigme i diskriminacije koje prate koronavirus, djeca mogu postati ranjiva, podložnija nasilju i psihosocijalnom uznemiravanju. Mjere na suzbijanju bolesti koje ne uvažavaju rodno specifične potrebe i osjetljivost žena i djevojčica, takođe, mogu povoćati rizike u vezi s njihovom zaštitom i doprinijeti razvoju negativnih odbrambenih mehanizama. Riziku su posebno izložena djeca (i porodice) koja su zbog društveno-ekonomskе isključenosti već ugrožena i ona koja žive u pregusto naseljenim sredinama i domaćinstvima s previše članova u malom prostoru.¹⁹

19 Dokument Ekspertske smjernice: [Zaštita djece za vrijeme pandemije koronavirusa](#), UNICEF, 2020.

Prioritetne aktivnosti dječje zaštite ²⁰	
Aktivnosti na polju pripremljenosti	Aktivnosti na polju odgovora
Strategija dječje zaštite: Pojedinačne i grupne aktivnosti za dobrobit djeteta (CPMS Standardi 10 i 15)	
<ul style="list-style-type: none"> Određivanje, uz konsultacije s drugima, alternativnih aktivnosti u oblasti mentalnog zdravlja i psihosocijalne podrške (MHPSS), te obrazovanja za djecu; Savjetovanje s djecom i adolescentima, vodeći računa o rodnom balansu, prilikom osmišljavanja intervencija. 	<ul style="list-style-type: none"> Obuka osoblja zaduženog za zdravje, obrazovanje, brigu o djeci, mentalno zdravje i psiho-socijalnu podršku (MHPSS) o rizicima u vezi sa dječjom zaštitom za vrijeme epidemije oboljenja COVID-19; Utvrđivanje strategija za pružanje psihosocijalne podrške djeci, a posebno djeci u karantinu; Sprovođenje kampanje podizanja svijesti na daljinu vodeći računa o starosnoj i rodnoj perspektivi; Prilagođavanje postojećih procedura upućivanja.
Strategija dječje zaštite: Osnaživanje porodičnih i drugih okruženja u kojima se odvija briga o djeci (CPMS Standard 16)	
<ul style="list-style-type: none"> Rad s djecom, starateljima i ostalim osobama koje se brinu o djeci na razumijevanju različitih kulturno-ekološki uslovljenih uvjerenja i praksi koje mogu zaštititi ili pak ugroziti djecu za vrijeme epidemije; Prepoznavanje pogodnih prilika za podizanje svijesti o značaju uzajamnog razumijevanja u odnosima roditelja i djece; Izrada multisektorskog plana, u saradnji s nadležnim vlastima, za jačanje brige o ugroženoj djeci. 	<ul style="list-style-type: none"> Pružanje ciljane podrške privremenim centrima za brigu o djeci i porodici, uključujući domaćinstva u kojima je dijete glava porodice i hraniteljske porodice, kako bi se dječa emotivno osnažila i podstakla na odgovarajuću samostalnu brigu o sebi; Pružanje finansijske i druge materijalne pomoći porodicama čiji su prihodi ugroženi, a posebno (samohranim) roditeljima djece s invaliditetom koji nemaju stalni izvor prihoda, već zarađuju na "dnevnicu", a zbog zatvaranja dnevnih centara i drugih servisa za život u zajednici, onemogućeni su da ostvare prihod; Podsticanje ili stvaranje mogućnosti za bezbjedne redovne kontakte između djece i članova njihovih porodica koji su fizički razdvojeni; Rad s akterima iz drugih sektora i predstavnicima vlasti na uvođenju mjera za sprečavanje odvajanja djece od porodice.

Prioritetne aktivnosti dječje zaštite	
Aktivnosti na polju pripremljenosti	Aktivnosti na polju odgovora
Strategija dječje zaštite: Pristupi na nivou zajednice (CPMS Standard 17)	
<ul style="list-style-type: none"> • Utvrđivanje uloge koju zajednica može imati u širenju svijesti i zaštiti djece i porodica; • Rad u okviru zajednice na kreiranju strategija za sprečavanje štete i zaštitu ugroženih grupa (npr. izbjeglica, djece koja ne žive sa svojim porodicama, osoba koje su izloženije riziku od stigmatizacije i društvene isključenosti). 	<ul style="list-style-type: none"> • Rad s pripadnicima zajednice na kreiranju djeci prilagođenih poruka o koronavirusu i oboljenju COVID-19, o pratećim rizicima i mehanizmima daljeg upućivanja; • Utvrđivanje fleksibilnih strategija za komunikaciju na daljinu u okviru zajednice; • Sprovođenje zajedničkih aktivnosti u zajednici usmjerenih na okončanje stigmatizacije, promovisanje sigurnih odbrambenih mehanizama i pružanje podrške ugroženoj populaciji; • Rad s vjerskim poglavarima i tradicionalnim liderima na eventualnim izmjenama i prilagođavanju tradicionalnih običaja i praksi (pozdravljanje, obredi sahranjivanja, primanje saučešća, vjenčanja i sl.
Strategija dječje zaštite: Rad na predmetima (CPMS Standard 18)	
<ul style="list-style-type: none"> • Pružanje obuke i podrške službenicima koji rade na rješavanju predmeta i postojećim linijama za pomoć djeci; obuka treba da uključi osnovne činjenice i mitove o koronavirusu, uticaj na pitanja dječje zaštite i službe podrške; • Rad s akterima iz sektora zdravstva na izradi strategija za uključivanje marginizovane djece i djece do koje je teško doprijeti; • Kreiranje mjera za ublažavanje rizika za službenike koji rade na rješavanju predmeta i alternativnih metoda praćenja djece u slučaju da postane nemoguće obavljati kućne posjete; • Stvaranje uslova za upućivanje u druge, specijalizovane službe, uključujući one koje pružaju usluge u slučaju rodno zasnovanog nasilja. 	<ul style="list-style-type: none"> • Revizija ili izrada standardizovanih operativnih procedura, zajedno sa zdravstvenim sektorom i drugima, kako bi se obezbijedilo sigurno prepoznavanje djece koja su izložena riziku i njihovo dalje upućivanje; • Uspostavljanje mehanizama kojima će se u zajednicama u kojima postoji ograničenje kretanja osigurati stalni pristup sveobuhvatnoj i adekvatno prilagođenoj podršci i brizi za djecu žrtve nasilja; • Prepoznavanje djece koja su uslijed društvene isključenosti dodatno ugrožena (djeca bez porodične brige, djeca izbjeglice ili interno raseljene osobe, migranti ili apatriidi, djeca koja žive i/ili rade na ulici, djeca s invaliditetom itd.)

Prioritetne aktivnosti dječje zaštite	
Aktivnosti na polju pripremljenosti	Aktivnosti na polju odgovora
Strategija dječje zaštite: Alternativna briga (CPMS Standard 19)	
<ul style="list-style-type: none"> Identifikacija lokalnih aktera u zdravstvenom sektoru i njihova obuka o sprečavanju razdvajanja porodica, te praćenje njihovog rada; identifikacija djece bez pratnje i djece odvojene od roditelja i njihovo dalje upućivanje; Identifikacija i obuka osoba u zajednicama koje su pogodne da se brinu o djeci bez pratnje i djeci odvojenoj od roditelja u slučaju epidemije koronavirusa; Izgradnja kapaciteta sistema za sprečavanje razdvajanja porodica, rad na pronalaženju i spajanju porodica, obezbjeđivanje alternativne brige u porodičnom okruženju djeci bez pratnje i djeci odvojenoj od roditelja. 	<ul style="list-style-type: none"> Uspostavljanje sigurnih alternativnih oblika brige u porodici (po mogućnosti srodnička briga); Osiguranje da djeca koja su odvojena od staratelja imaju mogućnost da s njima redovno komuniciraju; Izbjegavanje širenja informacija koje bi mogle podstaći porodice da zanemare ili napuste svoju djecu; Rad s nadležnim vlastima na uspostavljanju sistema registracije kako bi se spriječila dugotrajna razdvojenost i omogućilo spajanje porodice.

Preporuke za nastavno osoblje prilikom pripreme materijala za učenje djeci s invaliditetom

U ovom trenutku kada imamo situaciju poput ove s virusom COVID-19 treba da olakšamo pripremu nastavnika za prilagođvanje individualizovanog materijala za učenje kod kuće. Za učenike s invaliditetom treba da se prilagode i obavezno pripreme individualizovani nastavni materijal u skladu s **Individualnim razvojno-obrazovnim programom** koji je prethodno urađen²¹.

Materijal treba da učine dostupnim roditeljima na dogovoren i način komunikacije koji odgovara djetetu, mogućnostima roditelja. Osim instrukcija koje slijede, koristiti i školski portal, stranicu za [inkluzivno obrazovanje](#). Na njoj se nalaze aktuelna, konkretna uputstva koja mogu olakšati prilagođavanje u ovim okolnostima, kao i materijal postavljen u prethodnom periodu. Važno je da dajete napomenu koja se odnosi na to da se obezbijedi adekvatno okruženje za rad: lični prostor u kući. Da redukuju sve što može da ometa čula i nepotrebno skreće pažnju (buka, neprijatni mirisi, svjetlo). Svi materijali moraju da se prilagode u skladu s razvojnim potrebama djeteta. Važno je da sadržaj bude jasan, nedvosmislen, jednostavan za razumijevanje. Da bude propraćen slikama koje podržavaju sadržaj, ako je takav material pristupačan djeci.

Rasprostranjeno oslanjanje na digitalna rješenja radi pružanja obrazovanja na daljinu može dovesti do otvaranja pitanja povrede člana 14 u vezi sa članom 2 Protokola br. 1 Evropske konvencije. Stoga, država je u obavezi da za učenike i studente s invaliditetom izvrši neophodna i odgovarajuća prilagođavanja načina pružanja obrazovanja²².

Djeca koja imaju poteškoće prilikom učenja (preporuke u lako čitljivom formatu)

- Koristite očiglednost, predviđanje gradiva u logičkome poretku, često ponavljanje, itd.
- Birajte sadržaj s malo teksta i više ilustracija koje ne smiju da obiluju detaljima. Radite nabranjem.
- U materijalu promijenite više aktivnosti. Neka zadaci budu primjereni i pravilno dozirani.
- Koristite uvećan i boldovan font slova, veći razmak između redova. Vršite prilagođavanje teksta (skraćivanje teksta ili dijeljenje na više smisaonih cjelina).
- Omogućiti audio snimanje, pričanje po sličicama, ilustracijama; izražavanje gestovnim govorom, jednom riječju ili prostom rečenicom.²³

21 Preuzeto sa sajta [Resursnog centra za sluh i govor "Dr Peruta Ivanović"](#) Kotor.

22 [Suzbijanje krize u području obrazovanja i osposobljavanja uzrokovane bolešću COVID-19](#), Zaključci Savjeta Evropske unije, 16. jun 2020.

23 Ibid.

Djeca s intelektualnim invaliditetom

- Za učenje i rad treba da koristite očigledna nastavna sredstva, nabrajanje, odgovore da/ne, izbor više ponuđenih konkretnih opcija i sl.
- Potencirati ključne pojmove i informacije, sažetke gradiva u funkciji primjene i povezivanja s ličnim životom. Podijelite aktivnost na manje djelove.
- Veličina slova treba biti minimalno 14 pt. Tekst razdijeliti u manje cjeline i organizovati ga pomoću numeričkoga/znakovnoga nabrajanja u odvojenim redovima. Ne treba koristiti podebljana (bold), istaknuta (highlighted), kosa slova (italic) i potcrtni (underline) tekst.
- Koristite slikovni materijal, jednostavan, jarkih boja i sl. Svaka tematska cjelina neka bude predstavljena slikom. Slikama predstavite situacije iz teksta.
- Ključne riječi istaknite bojom, uvećanjem i sl. Jasnim uputstvima navoditi dijete što, dje, kako da odradi.
- Postarajte se da znanja i vještine budu primjenljive, povezujte znanja i vještine s djetetovim iskustvom, realnim životnim potrebama, kontekstom.²⁴

Djeca s oštećenjem vida

- Dostupni su udžbenici prenešeni na audio zapis, tzv. Dejzi program (čitanke i za predmetni program Istorija).
- Koristite izražen kontrast figura pozadina, odgovarajući font slova Tajms Nju Roman (Times New Roman 14–20).
- Koristite realne predmete, jednostavne i jasne slike, precizne opisne verbalne informacije, izražen kontrast figure i pozadine (crno-bijeli) i zasićene boje (crvena, žuta, zelena i plava).
- Tokom nastave nove objekte povezati s poznatim objektima i okolinom.
- Koristite slike bez suvišnih detalja koje su kontrastno urađene ili taktilno preko reljefnih linija – optimalna veličina slike je 9–12cm. Opisujte cjelinu slike, a onda djelove.

Djeca s oštećenjem sluha

- Koristiti što više vizuelnih sredstava (grafički prikaz/slike, predmeti, modeli) koji olakšavaju razumijevanje, naglašavanje ključnih riječi.
- Pojasniti nepoznate riječi sinonimom. Sva uputstva dati u pisanoj formi. Izbjegavajte dvostruka značenja.
- U nižim razredima koristiti se vrlo konkretnim materijalom i objašnjnjima.
- U višim razredima polako ići ka složenijim tj. apstraktnijim pojmovima, sadržajima, oblastima.
- Pripremiti dodatna pojašnjenja, slike, vizuelni i multimedijalni materijal.
- Istimati ključne riječi, pomoću poznatih pojmove objašnjavati nova, od jednos-

tavnih ka složenijim. Objasniti svaku riječ, rečenicu jednostavnim, poznatim pojmovima, koristiti vizuelne prikaze.

- Razdvojiti cjelinu na više manjih djelova, ali da sadržaj ostane isti.²⁵

Djeca s autizmom

- U radu s djecom iz spectra autizma dominiraju vizuelni pristupi, komunikacija uz pomoć simbola, strukturisano podučavanje, modifikovanje ponašanja i dr.
- Primjenjuju se pristupi zasnovani na organizovanosti, strukturi, rutinama, usmjerenošći, funkcionalnosti.
- Djeca s autizmom „razmišljaju u slikama“ i samim tim lakše uče i pamte informacije koje su prikazane vizuelno. Cio čas predstaviti vizuelnim rasporedom, izdijeliti slikovno i uz pomoć simbola što će se raditi, a satom vizuelno predstavite vrijeme trajanja.
- Predmete, objekte ili njegove djelove, igre, postupke, oblasti „fascinacije“ i sl. koristite kao sredstvo ili samu oblast u kojoj ćete ojačavati dijete. Istovremeno ovo može biti moguća tehnika, sredstvo ili metod učenja: na primjer memorisanje činjenica. Povezivati sa simbolima.
- Znanje treba da ima „bukvalno“ značenje i konkretnu (bukvalnu) primjenu u životu.
- Nastavu u okviru oblasti društvenih i prirodnih nauka fokusirati ka funkcionalnoj i iskustvenoj primjeni - uz vizuelni i strukturisani pristup.
- Slagalice, društvene priče, slike završenih proizvoda možete koristiti kako bi pokazali učeniku što se očekuje, što se uči.
- Značajnu pomoć pružaju pictogrami koji prenosi svoje značenje kroz slikovni, tj. simoblički prikaz pojave (shematske sličice ljudi, životinja, predmeta i sl).
- Kažite roditeljima da odrede miran kutak za rad, stvari uvijek treba da se nalaze na istom mjestu, a da treba da obezbijede samo onaj materijal koji je potreban za konkretnе zadatke.

VAŽNO: Za sve - Svaki dan predstavite jednim poljem. Pokažite dijetetu da kada nešto dobro uradi će dobiti zaslужeni bod. Bod dobija ulogu nagrade. Postaju vrijedni, važni i korisni. Kada se skupi određeni broj bodova dajte mu nešto što mu je važno i što voli.²⁶

25 Ibid.

26 Ibid.

Opis rada jedne institucije u Grčkoj kao mogući primjer organizacije rada

Tim za ranu intervenciju Amimoni, Grčka objavio je smjernice za rad s djecom i mladima s invaliditetom koje mogu poslužiti svim pružaocima usluga, ali i porodicama.

"Zbog nesretnih okolnosti pandemije COVID-19 s kojom smo suočeni, odlučili smo prilagoditi naše usluge u skladu s nacionalnim smjernicama kako bismo zaštitili prevashodno djecu i njihove porodice i doprinijeli opštim naporima u cilju zaustavljanja širenja virusa.²⁷

Prije svega, **kontaktirali smo porodice putem e-maila** kako bismo ih informisali o privremenoj promjeni našeg programa rada i o tome da smo i dalje dostupni za komunikaciju, uglavnom putem Skajpa. Nakon početnog kontakta putem e-maila, svaki stručni radnik uputio je **personalizovani telefonski poziv** ka porodicama, kako bi razgovarali s njima o narednim aktivnostima. U nastavku ćemo opisati naše prilagođene usluge koje se nude porodicama, naravno, u zavisnosti od specifičnih potreba porodice i djeteta.

Skajp sesijama posvećujemo otprilike jedan sat (45-60 minuta) kako bismo razgovarali s roditeljima o njihovim razmišljanjima, strahovima, idejama, o tome kako se osjećaju u trenutnoj situaciji. Mi pružamo informacije, smjernice i ideje o tome koje nove aktivnosti mogu da uključe u svoj novi svakodnevni život, i koje ranije obavljane aktivnosti mogu dodati svakodnevnom programu igre sa svojim djetetom. U ovoj situaciji nije potrebno da dijete Skajp prisustvuje sesiji.²⁸

Druga usluga koju nudimo je kada sesiju podijelimo na pola i otprilike 20-30 minuta posvetimo djetetu, a preostalo vrijeme utrošimo na razgovor s roditeljima. Ovaj scenario zahtijeva da dijete može da sarađuje i održava svoju vizuelnu pažnju na ekran, kako bi vizuelna stimulacija bila uspješna. To znači da dijete mora biti odmorno, nahrانjeno, koncentrisano na dovoljnom nivou i, naravno, u udobnom položaju, tako da ga ne ometa fizički bol ili pokreti oko njega. Ponuđene aktivnosti uključuju prevashodno Powerpoint prezentacije prilagođene potrebama djeteta (specifični visoki ili niski kontrast, odsustvo ili prisustvo pokreta itd.), objekte visokog kontrasta s vidljivim karakteristikama kako bi privukli djetetovu pažnju i video snimke koje sadrže muziku i obojane slike s visokim kontrastom. Verbalna komunikacija je, takođe, prisutna tokom aktivnosti kako bi se nivo pažnje održao visokim, ali i kako bi se podstakla motivacija djeteta za učešće u aktivnosti. Tokom diskusije sa roditeljima pružaju se povratne informacije o aktivnostima i saradljivosti djeteta, a roditelji imaju vremena da postave nekoliko pitanja ukoliko su zbog nečega zabrinuti.²⁹

Osim gore pomenutih, roditeljima nudimo i digitalne aktivnosti koje mogu obavljati preko laptopa / tableta / i-pada sa svojim djetetom, a takođe pripremamo i šaljemo putem e-mail materijale koji se mogu stampati i koristiti za naprednije aktivnosti (npr. Pisanje-prepisivanje-čitanje).

27 Preuzeto iz nezvaničnog prevoda dokumenta Opis rada jedne institucije u Grčkoj u kontekstu COVID-a.

28 Ibid.

29 Ibid.

Pored gore pomenute ponude edukativnog materijala, tokom Skajp sesija sa roditeljima možemo pružiti smjernice roditeljima kako da obavljaju određenu aktivnost. Ovo može biti korisno za pozicioniranje i ponašanje tokom igre ili hranjenja, ali i za razne aktivnosti za koje je potrebno znanje koje bismo mogli pružiti roditeljima. Shodno tome, kao što je prethodno opisano, prilagodili smo usluge na način da možemo imati najbolji mogući ishod za naše porodice u ovim teškim vremenima.³⁰

Na sledećim linkovima ili naslovima tekstova s platforme Vršnjačka podrška možete više pročitati o preporukama za nastavni kadar, kao i zaposlene u ustanovama socijalne i dječje zaštite:

- [Preporuke za pružaoce usluga u oblasti socijalne zaštite i zdravlja u doba COVID-a](#)
- [Ideje za pristupačno učenje na daljinu tokom COVID-19](#)
- [Informacije o COVID-19 u lakom čitljivom formatu](#)
- [Preporuke za prilagođavanje materijala za čitanje kod kuće za djecu s invaliditetom](#)
- [Preporuke za nastavno osoblje prilikom pripreme materijala za učenje djeci s invaliditetom](#)
- [Kako izgleda izvođenje nastave na daljinu za učenike s invaliditetom](#)
- [Rješenje nejednakosti u obrazovanju tokom i nakon COVID-19](#)
- [Preporuke u cilju prilagođavanja i izvođenja nastave na daljinu za djecu s invaliditetom](#)
- [Devet globalnih Edtech rješenja za pomoći djeci izvan škole tokom epidemije koronavirusa](#)
- [Tri načina za upostavljanje jednakosti tokom zatvaranja škola uslijed koronavirusa](#)
- [Međunarodna alijansa OSI: Preporuke za inkluzivno, ravnopravno i kvalitetno obrazovanje](#)
- [Školska godina počinje po modelu koji je najavljen - Neophodno strogo poštovanje mjera](#)
- [Učenje djece s oštećenjem sluha u limbu zbog nedostatka prozirnih maski](#)
- [Budući nastavnici da podrže djecu](#)
- [Prvi čovjek UNICEF - a u Crnoj Gori Huan Santander: Školski sistem mora se prilagoditi djeci, a ne obrnuto](#)
- [Šef UNICEF - a u Crnoj Gori tvrdi da Ministarstvo nije uvažilo preporuke. Nijedno dijete ne treba u potpunosti isključiti iz učenja u učionici](#)

30 Ibid.

VIII Smjernice organizacijama roditelja i organizacijama OSI

Preporuke za civilno društvo

1. Organizacije osoba s invaliditetom (OOSI) i organizacije za osobe s invaliditetom treba da preuzmu nove uloge u društvu, školi i sistemu i da postanu savjetinici, profesionalni eksperti za pojedine vrste invalidnosti i na taj način postanu mentorи i uzori za djecu i mlade s invaliditetom.³¹ Sve OOSI i organizacije za osobe s invaliditetom imaju ulogu u planiranju i razvoju politika i mjera, savjetovanju u vezi s pristupačnošću, efikasnom sprovođenju politika, obuci nastavnog osoblja i drugih pružalaca usluga za OSI, podršci za roditelje, pružanju psihosocijalne podrške itd. Osobe s invaliditetom i njihove porodice su najbolji savjetnici za transformaciju sistema koja djecu i mlade s invaliditetom i težnje iz Konvencije stavlja u srž reforme.

31 Izvor [Šta kvalitetna edukacija znači sad](#), Međunarodna alijansa OSI, mart 2020. S engleskog prevela A. Radovanović

2. Donatori i eksterni izvori finansiranja međunarodnih NVO usklađeni su s Ciljem 4 održivog razvoja i Konvencijom na način da su njihova sredstva na raspolaganju za obezbjeđivanje inkluzivnog obrazovanja. Dodatno, vlade treba da osiguraju da sve međunarodne NVO imaju mogućnost za aktivno i kvalitetno angažovanje u reformama, ali i da nastave da budu lideri u pružanju adekvatnih i inkluzivnih usluga. Sve ove organizacije treba da daju doprinos kreiranju i primjeni inkluzivnih obrazovnih sistema. Takođe, od izuzetnog je značaja saradnja s organizacijama osoba s invaliditetom na izradi i sprovodenju planova prevencije i odgovora kao i podrška učešća organizacija osoba s invaliditetom u lokalnim i nacionalnim mehanizmima za koordinaciju.³² I na kraju osigurana finansijska podrška za takve organizacije kako bi nesmetano mogel osigurati i usmjeriti svoju podršku ciljnim grupama, i to u većem obuhvatu nego inače.

IX Smjernice medijima o izvještavanju o zaštiti i posljedicama

Pandemija COVID-19 je dovela do onoga što je Svjetska zdravstvena organizacija nazvala „infodemijom dezinformacija”, pri čemu velika količina netačnih i obmanjujućih informacija predstavljala ozbiljnu opasnost po javno zdravlje i javne aktivnosti (vidjeti: SZO: „[Novi izvještaj o situaciji u pogledu virusa korona \(2019-nCov\) br. 13](#)”, 2. februar 2020.)

Agencija za elektronske medije je apelovala na medije da prilikom izvještavanja vode računa o profesionalnim standardima i da izbjegavaju senzacionalističke izjave koje mogu doprinjeti širenju dezinformacija. Zemlje trebaju da se pripreme za brzu, redovnu i transparentnu komunikaciju sa stanovništvom.³³

Imajući u vidu da je pitanje pojave i mogućeg širenja zaraze koronavirusa COVID-19 pitanje od javnog interesa, skreću pažnju na zakonsku obavezu medija da obezbijede istinito informisanje, zasnovano na vjerodostojnim informacijama. Takođe, preporučuju medijima da pažljivo biraju sagovornike koji su kompetentni da daju provjerene i tačne informacije o problemu i na taj način smanje mogućnost širenja lažnih vijesti, koje mogu izazvati paniku.

Ne dovodeći u pitanje pravo medija da izvještavaju o koronavirusu COVID-19, svako narušavanje privatnosti mora biti opravdano dokazivim javnim interesom. Zbog toga podsjećaju da nije dozvoljeno otkrivanje identiteta lica potencijalno ugroženih vi-

rusom. Treba imati u vidu da su mediji dužni da, na obrazloženi pisani zahtjev, državnih organa, bez naknade, objave proglaše i službena saopštenja kada postoji opasnost za život i zdravlje ljudi, bezbjednost zemlje i javni red i mir.³⁴

S druge strane, ipak, postoje strahovanja da se mjere uvedene radi sprječavanja širenja dezinformacija u kontekstu pandemije mogu iskoristiti kako bi se svako izražavanje kritike na račun vlasti etiketiralo i sankcionisalo kao „lažna informacija“ ili „informacije koje mogu izazvati paniku“ s obzirom na širinu i ambivalentnost ovih termina (vidjeti: Savjet Evrope, „[Efekat zdravstvene krize na slobodu izražavanja i medija](#)“, 7. jul 2020)

Novinari mogu pružiti podršku cijelom društvu putem odgovornog i uravnoteženog izvještavanja, bez širenja panike. Uputstva i preporuke za novinarsko izvještavanje o COVID-19³⁵

- Slijedite upustva organa nadležnih za pružanje informacija o stanju u zdravstvenom sistemu - [Ministarstva zdravlja i Instituta za javno zdravlje](#).
- Usredosredite se na činjenično izvještavanje, uložite trud i vrijeme da potvrdite tačnost informacije. Brojke koristite isključivo ukoliko su potvrđene od nadležnih službi.
- Ne objavljujte nepotvrđene, anegdotske priče;
- Ne koristite termine poput "epidemija" ili "pandemija" ukoliko navedeno nije potvrđeno od strane nadležnih službi;
- Ne koristite subjektivne pridjeve i ocjene u izvještavanju (na primjer: "smrtonosna" bolest, "veliki broj");
- Pažljivo koristite slike i snimke da izbjegnete širenje panike i straha (na primjer: zdravstveni radnici u zaštitnim odjelima, prazne police u apotekama ili prodavnicama);
- Izbjegavajte "clickbait naslove", pazite na senzacionalističke najave, "breaking news" informacije;
- Dezinformacije o pandemiji često su tehnološki jednostavne i sadrže obmanjujuće izjave zasnovane na poluistinama. Proizvode ih i šire neki političari, neki mediji i neki pripadnici šire javnosti. To često rezultira visokim nivoom angažovanja na društvenim mrežama, platformama, gde se nijansirani pogledi istiskuju u korist polarizovanih percepcija „istinitog“ i „lažnog“, što takođe može imati podjele u stvarnom svijetu.
- Za medije je presudno da daju prioritet informacijama koje pružaju međunarodne i nacionalne vlasti za javno zdravlje, zdravstveni radnici i drugi zaposleni da bi se izbjegli senzacionalistički naslovi ili neprovjerene priče.
- Prvo i najvažnije, svi pripadnici medija treba da imaju odgovarajući pristup pouzdanim izvorima informacija, uključujući i one sa posebnim (jezičkim i drugim) potrebama ili koji žive u udaljenim oblastima.³⁶
- Vodite računa o zabrani otkrivanja identiteta oboljelih ili žrtava virusa, neposredno ili posredno, riječju ili slikom (imena, mjesta stanovanja, obrazovanja, zaposlenja i sl.);
- Ne koristiti geografske ili rasne nazive prilikom imenovanja bolesti. Ne koristiti lična svojstva (porijeklo, pripadnost) prilikom izvještavanja o zaraženima ili licima uključenim u suzbijanje zaraze;
- Vodite računa da osobe u stanju bola ili šoka ne smiju biti izložene pritisku da daju intervju;

34 Vidjeti: [Apel Agencije za elektronske medije](#)

35 Vidjeti: [Medijske pismenosti](#).

36 Savjet Evrope: [Efekat zdravstvene krize na slobodu izražavanja i medija](#), 7. jul 2020.

- Pažljivo birajte sagovornike za razgovor na temu širenja zaraze. Razmislite o načinu na koji ćete ih intervjuisati. Imajte u vidu da nije svako stručnjak za nedovoljno ispitanu bolest;
- Prilikom izvještavanja s terena ne zaboravite na sopstveno zdravlje.
- Preporučuje se medijima da sve informacije u vezi s aktivnostima na sprečavanju unošenja u zemlju, suzbijanju i sprečavanju prenošenja novog korona virusa traže od Nacionalnog koordinacionog tijela za zarazne bolesti i da svoja saznanja prije objave provjere kod ovog tijela;³⁷

Zahtjevi UMCG-a

Obezbjediti pristupačnost i dovoljnu dostupnost informacija

Mnoge informacije o koronavirusu, mjerama zaštite, obavezama građana nijesu dostupne u pristupačnim formatima. Mali napredak zabilježen je u činjenici da je nakon inicijativa UMCG obezbijeđen nešto veći obim informacija na znakovnom jeziku nego što je slučaj u "redovnim uslovima", međutim s čestim prekidima. **Treba podsjetiti** da su mediji koji se finansiraju iz državnog i lokalnih budžeta, po zakonu, dužni obezbijediti informacije na znakovnom jeziku, a posebno je to slučaj s Javnim servisom RTCG. Obim pristupačnih informacija bio je na jako niskom nivou, dok nije bilo zabilježenih primjera lako razumljivih informacija.

U okviru prve inicijative poslate Nacionalnom koordinacionom tijelu zatraženo je obezbjeđivanje pristupačnih informacija, pogotovo onih s pozivima (naredbama i preporukama) nadležnih institucija i/ili stručnjaka u oblasti javnog zdravlja. Neophodno je titlovanje (veći font) i prevod video zapisana znakovni jeziku, i pojednostaviti jezik komunikacije jasnim, prostim, kratkim i direktnim porukama usmjerenim na pojedinca.

S druge strane obim informacija o koronavirusu treba balansirati, bez dodatnog dramatizovanja koje može negativno uticati na mentalno zdravlje, pretjerani i neopravdani strah, neraspoloženje i druge neželjene emocije i razmišljanja građana/ki.

X Smjernice vlastima

Preporuke UMHCG-a

- Osobe s invaliditetom, odnosno njihovi reprezentativni predstavnici su trebali biti uključeni prilikom kreiranja mjera zaštite, ali i mjera oporavka od COVID-19, a sve u cilju neposrednog davanja sugestija i uticaja da OSI i njihove porodice dobiju podršku blagovremeno i na adekvatan način, ili da makar naredbe i mjere zaštite ne budu restriktivne za njih i s posljedicama na životni standard, funkcijonisanje, jačanje i produbljivanje siromaštva, zapostavljanja i zanemarivanja i mentalno zdravlje;
- Obezbjediti pristupačnost i dostupnost informacija i komunikacija, kao i opremu za informisanje i komunikaciju, te za obrazovanje i rad od kuće;
- Smanjiti nivo zaštitnih mjera samoizolacije i distance - brojne barijere u okruženju mnoge OSI prevazilaze uz pomoć druge osobe – članova porodice, personalnog asistenta, ličnog pratioca, itd. Potpuna fizička distanca dovela bi u rizik zadovoljavanje nekada i osnovnih potreba, pa samim tim i zdravlje i život OSI. U tom smislu, neophodno je obezbijediti veću mogućnost zaštite pružalaca usluga, ali ne njihovu fizičku distancu od djece s invaliditetom i odraslih OSI jer u suprotnom oni mogu trpjeti veću štetu i posljedice nego inače;
- Obezbjediti pristupačnost posebnih linija za savjetovanje sa zdravstvenim radnicima i drugim stručnjacima (posebni brojevi) - u tom smislu potrebno je obezbijediti imogućnost poruka, čat i drugih vidova komunikacija kako bi bili pristupačni svim OSI, posebno onima koje žive same i kojima usluge nijesu obezbijeđene;
- Obezbjediti servis psihološke podrške porodicama i samim osobama s invaliditetom;

- **Obezbijediti sredstva samozaštite i dezinfekcije** (zaštitna oprema i sredstva) članove porodice i pružaoce usluga OSI, ne samo one u institucijama, već i one u zajednici;
- **Pružiti obuke pružaocima usluga, odnosno smjernice o pružanju usluga uz sprovodenje mjera zaštite;**
- **Procijeniti uticaj mjera prevencije širenja virusa na različite kategorije OSI prije njihovog usvajanja;**
- **Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo javne uprave i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava (sadašnje Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija i Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava)** moraju posebno obratiti pažnju i osigurati podršku za OSI, posebno na lokalnom nivou, i posebno za nezaposlene i bez stalnih prihoda, odnosno one čiji su jedini prihodi materijalna davanja iz oblasti socijalne i dječje zaštite, **uz posebnu koordinaciju centara za socijalni rad** i praćenje troškova života nastalih zbog invaliditeta i u skladu s navedenim predlagati i sprovoditi mјere i politike kompenzacije troškova, odnosno minimalizacije posljedica, te razvoja i dostupnosti usluga i mјera koje će tome doprinijeti uz sveobuhvat osoba s invaliditetom, uključujući one koje nijesu u sistemu dječje i socijalne zaštite, obrazovanja, zapošljavanja...
- **Podrška djeci s invaliditetom uslijed onlajn nastave i druge aktivnosti ličnog razvoja djeteta** – osigurati da se informacije i materijali, odnosno nastavni sadržaji i sredstva, dobijaju na pristupačan način kako učenici/ce s invaliditetom ne bi bili uskraćeni i oštećeni, odnosno zanemareni u navedenoj situaciji, uključujući obezbjeđivanje usluge asistencije u nastavi i vannastavne aktivnosti koje uključuju učenje, igru, zabavu i intelektualni i emocionalni razvoj uz učešće škola, centara za socijalni rad, dnevnih centara, resursnih centara i drugih pružalaca usluga.

Kako podržati djecu i mlade s invaliditetom tokom COVID-19

U nastavku su preporuke UNICEF-a o tome šta je sve potrebno imati u vidu i uključiti prilikom rada s djecom i mladima s invaliditetom u trenutnoj situaciji pandemije novog koronavirusa.³⁸

1. Raditi s lokalnim grupama osoba s invaliditetom odmah

- Oni bi trebali imati nove planove u vezi s COVID-19 od samog početka.
- Oni, takođe, mogu pomoći ljudima kako da podrže osobe s invaliditetom.

³⁸ Kako podržati djecu i mlade s invaliditetom tokom COVID-19 (How to support children and adults with disabilities during COVID-19), UNICEF

2. Pobriniti se da sve osobe s invaliditetom dobiju prave informacije o virusu i načinima kako da budu bezbjedni i gdje mogu dobiti podršku.

- To znači, pružanje informacija osobama s invaliditetom na pristupačne načine poput jednostavnih riječi i slika, znakovnog jezika, video zapisa i brajevog pisma. Takođe znači:
- Pravljenje veb sajta jednostavnog za upotrebu osobama s invaliditetom
- Pronalaženje najboljih načina da se osobama s invaliditetom pružaju informacije.

Na primjer, ovo je veoma bitno za djecu s invaliditetom koje nisu u školama i osobama koje žive u bolnicama, domovima i drugim institucijama za osobe s invaliditetom.

3. Osigurajte da sve osobe s invaliditetom dobiju zdravstvenu zaštitu koja im je potrebna

Na primjer, uvjerite se da:

- Osobe s invaliditetom lako mogu koristiti prevoz da dođu do zdravstvenih ustanova.
 - U zdravstvenim ustanovama je lako uči, bez barijera.
- Takođe, važno je da budete sigurni da:
- Osobe s invaliditetom dobiju informacije na pristupačan i lako razumljiv način o svom zdravlju.
 - Osobe s invaliditetom dobiju sredstva kako bi održavali kuću čistom i bili sigurni i na javnim mjestima
 - Osobe s invaliditetom dobiju jednak kvalitet zdravstvene zaštite kao i svi ostali.
 - Zbog invaliditeta ne bi smjeli dobiti lošiju brigu.

4. Osigurajte da osobe s invaliditetom i dalje dobijaju potrebnu podršku

- Osobe s invaliditetom i dalje bi trebale da dobijaju odgovarajuću podršku za život kod kuće. Na primjer, ukoliko se razbole ljudi koji im pružaju pomoći tako ne mogu da rade. O tome bi trebalo da postoje unaprijed razvijeni planovi.
- Mnogi ljudi trenutno moraju ostati kući kako bi se zaustavilo širenje virusa. To bi moglo da bude teško za mnoge ljude.
- Osobe s invaliditetom, u slučaju da im je potrebno, trebale bi dobiti podršku kako se nositi i osjećati bolje u ovoj situaciji.

- Škole su zatvorene zbog virusa. Trebalo bi da osiguramo da djeca s invaliditetom mogu učiti i učestvovati u časovima od kuće. Učitelji, roditelji, asistenti bi trebali da dobiju podršku u tome.
- Informacije za javnost o virusu bi trebale biti pravedne prema osobama s invaliditetom.
- Ne bi trebalo ljudima davati pogrešne ideje o osobama s invaliditetom.
- Ženama i djevojčicama s invaliditetom treba omogućiti lak način za dobijanje podrške u slučaju nasilja.

5. Uvjerite se da postoje dobri planovi za pomoći osobama s invaliditetom da se izbore i čuvaju

Odmah bi trebalo početi rad s grupama osoba s invaliditetom kako bi:

- Napravili planove.
- Dobili informacije o tome šta se dešava osobama s invaliditetom.
- Da biste dobili informacije o tome, možete postaviti nekoliko pitanja. Nazivaju se pitanjima Vašingtonske Grupe. (To su pitanja koje su države dužne uključiti prilikom vođenja statistike o osobama s invaliditetom).

Pet koraka za prevenciju štete za osobe s intelektualnim invaliditetom i njihove porodice tokom pandemije koronavirusa

1. Jasne informacije

Davajte jasne informacije o tome šta bi ljudi trebali da rade da zaštite sebe i druge. Obezbijedite da informacije dođu do osoba s intelektualnim invaliditetom i njihovih porodica.³⁹ Informacije u lako razumljivim formatima su važne. Posebno kada postoji mnogo, nekad suprotstavljenih novosti i informacija. Jasno recite ljudima šta treba da rade da zaštite sebe i druge. Dajte im broj telefona i mejl adresu gdje mogu da dobiju više informacija.

39 Preuzeto sa sajta [Inclusion Europe](#), s engleskog prevela A. Radovanović.

2. Proslijedite informacije

Posjedovanje informacija je jedna stvar, njihovo slanje onima kojima su potrebne druga. Stupite u kontakt s organizacijama osoba s intelektualnim invaliditetom i za tražite njihovu pomoć za slanje informacija. Obezbijedite pristupačnost aplikacija, satrjava i telefonskih linija putem kojih se pruža podrška.

3. Pomozite im da se nose s kriznom situacijom

Pomozite im da se izvore s kriznom situacijom, ograničenjem servisa i planova za rješavanje krize. Pomozite im da prevaziđu izolaciju dok su na snazi mjere socijalne distance. Obezbijedite zaštitnu opremu osobama s invaliditetom i onima koji im pružaju podršku. Da li vaše mjere obuhvataju porodice djece i odraslih s invaliditetom? Neki od rezidencijalnih servisa? Mnoge institucije su zatvorene. To znači da su porodice izložene velikim rizicima: gubitku prihoda, visokom nivou stresa i drugim posljedicama. Primijenite hitne mjere socijalne zaštite za porodice koje imaju članove s invaliditetom. Podržite osobe s invaliditetom u planiranju odgovora na krizu i pronalasku rješenja. Ako učestvujete u volonterskim aktivnostima kao što je kupovina namirnica, pružite tu podršku osobama s invaliditetom i njihovim porodicama. Učite od zemalja i organizacija koje rade s osobama s invaliditetom.

4. Pomozite im da se nose s izolacijom

Da li organizujete onlajn aktivnosti da pomognete ljudima da prevaziđu socijalnu izolaciju? Uključite OSI i njihove porodice. Ako obezbjeđujete učenje na daljinu, uključite porodice djece s intelektualnim invaliditetom. "Osobe s invaliditetom osjećaju da su zapostavljene. Mjere prevencije, kao što su socijalno distanciranje i samoizolacija mogu biti nemoguće za one kojima je potrebna podrška drugih da se hrane, oblače i kupaju", rekla je Katalina Devandas Agilar, specijalna izvjestiteljka UN za prava OSI.

5. Zaštitite prava osoba s invaliditetom i finansiranje u vezi s njima

Primjetili smo pokušaje nekih vlada da koriste krizu koronavirusa kao opravdanje za ograničenja prava osoba s invaliditetom. To je neprihvatljivo. Zaštitite prava osoba s invaliditetom u svim aktivnostima koje se preduzimaju u borbi s pandemijom. Ovo podrazumijeva i obezbjeđivanje nediskriminatorne medicinske pomoći. Osigurajte da hitne mjere koje se preduzimaju za podršku pojedincima i privredi uključuju osobe s intelektualnim invaliditetom i njihove porodice, organizacije OSI i pružaoca usluga. Sprječite prekid isplata davanja za OSI, kao što su lična invalidnina, naknade za usluge podrške ili finansiranje organizacija OSI.⁴⁰

40 Ibid.

XI Dodatne preporuke za oporavak od krize

Na kraju navodimo preporuke samih osoba s invaliditetom datih u sprovedenom istraživanju:⁴¹

Vlada treba da:

- Obezbijedi veća finansijska sredstva za usluge za OSI, kao i finansijsku podršku za OSI i njihove porodice;
- Obezbijedi ostvarivanje određenih prava za OSI čija su oštećenja isključena iz postojećih uslova za ostvarivanje prava;
- Prilagodi javne ustanove i službe;
- Podrži nacionalne i lokalne OOSI kako bi mogle nesmetano raditi i pružati podršku svojim korisnicima;
- Podrži NVO kroz finansiranje projekata koje će se baviti psihološkom podrškom i savjetovalištima za OSI, kao i uspostavljanje call servisa koji će biti na raspolaganju građanima s invaliditetom za njihova pitanja iz svih oblasti;
- Obezbijedi adekvatnu medicinsku zaštitu, kao i medicinsku rehabilitaciju za veći broj OSI;

41 Istraživanje je realizovano na zahtjev Kancelarije Visokog komesara za ljudska prava (OHCHR) uz podršku UNDP u Crnoj Gori (Program Ujedinjenih nacija za razvoj u Crnoj Gori), a kroz Zaјednički program UN-a za podršku zemljama u dizajniranju i sprovоđenju inkluzivnog odgovora i planiranju oporavka

- Utiče na smanjenje niske zapošljivosti OSI razvojem programa i mjera za podizanje kapaciteta za samozapošljavanje i kompetencije savremenog društva (IT, digitalna transformacija....);
- Ustanovi procedure za praktično osiguranje prvenstva u pružanju zdravstvene zaštite za OSI;
- Konstantno i u svim pitanjima uključuje OSI i OOSI u procesima donošenja odluka.

Lokalne samouprave/opštine trebaju da:

- Obezbijede finansijska sredstva za usluge u zajednici, posebno uslugu personalne asistencije i pomoći u kući;
- Sprovode akcione planove u oblasti zaštite OSI koje donose jer predstavnici NVO često bivaju članovi radnih grupa za izradu Akcionih planova koji se nakon donošenja ne implementiraju;
- Podrže lokalne OOSI kako bi mogle nesmetano raditi i pružati podršku svojim korisnicima tokom krize;
- Prilagođavaju javne ustanove i okruženje u skladu sa zakonom;
- Utiču na bolji rad nadležnih inspekcija;
- Obezbijede besplatne taksi vožnje za OSI ili obezbijede vožnje po jeftinijoj tarifi, naročito za one koji na dnevnom nivou koriste taxi prevoz;
- OSI obezbijede prostor, tj. kutak za druženje;
- Umanje komunalne obaveze i poreze za veći broj OSI.

Mediji trebaju da:

- Koriste pravilnu terminologiju u odnosu prema OSI;
- Koriste svoj veliki uticaj na generalno povećavanje položaja OSI;
- Obezbijede informacije i sadržaje u pristupačnim formatima;
- Ne izvještavaju dominantno o koronavirusu jer time negativno utiču na mentalno zdravlje.

Organizacije koje pružaju humanitarnu pomoć:

- Individualno da pristupaju porodicama OSI i samim OSI kako bi procijenili stanje potreba i uticali na smanjenje siromaštva, odnosno na adekvatnije zadovoljavanje osnovnih životnih potreba;
- Koordiniraju s nadležnim institucijama i predstavljaju stvarno stanje siromaštva kako bi politike bile adekvatne i inkluzivne.

Literatura

- Vodič *Zaposleni u službama socijalne i dječje zaštite moraju biti spremni da pruže podršku najranjivijima tokom pandemije COVID19, UNICEF i Ministarstvo rada i socijalnog staraњa*, 2020.
- *Glaune poruke i mere za prevenciju i kontrolu COVID-19 u školama, Education UNICEF NYHQ, UNICEF*; mart 2020.
- Ekspertske smjernice: *Zaštita djece za vrijeme pandemije koronavirusa, UNICEF*, mart 2020.
- *Suzbijanje krize u području obrazovanja i osposobljavanja uzrokovanje bolešću COVID-19*, Zaključci Savjeta Evropske unije, 16. jun 2020.
- *Opis rada jedne institucije u Grčkoj u kontekstu COVID-a*. Nezvaničan prevod.
- *Šta kvalitetna edukacija znači sad, Međunarodna alijansa OSI*, mart 2020. S engleskog prevela A. Radovanović
- Odgovor na COVID-19: *Pitanja u vezi sa djecom i odraslima sa invaliditetom, UNICEF Hrvatska*, april 2020.
- *Novi izveštaj o situaciji u pogledu virusa korona (2019-nCoV) br. 13, Svjetska zdravstvena organizacija*, 2. februar 2020.
- Odgovor na pandemiju COVID-19, *Vlada Crne Gore*. 20. april, 2020.
- *Kako podržati dječu i mlade s invaliditetom tokom COVID-19 (How to support children and adults with disabilities during COVID-19)*, UNICEF, mart 2020.
- *Efekat zdraustuene krize na slobodu izražavanja i medija*, 7. jul 2020, **Savjet Evrope**

Internet adrese:

- Sajt [Apel Agencije za elektronske medije](#).
- Sajt [Instituta za javno zdravlje](#).
- Sajt [Crvenog krsta Srbije](#)
- Sajt Ujedinjenih nacija ([United Nations Human Rights, Office of the high commissioner](#)).
- Platforma [Vrsnjackapodrska.me](#)
- Youtube kanal [Centra za inkluzivne politike](#) (Center for Inclusive Policy).
- Sajt [Svjetske zdravstvene organizacije](#)
- Sajt [Instituta za javno zdravlje Vojvodine](#)
- Sajt [Resursnog centra za sluh i govor "Dr Peruta Ivanović" Kotor](#)
- Sajt [Medijska pismenost](#)
- Sajt [Inclusion Europe](#)
- Sajt [Coronainfo](#)
- 13. U doba korone prepusteni sebi, **Intervju M. Vujačić, ND Vijesti**, Duštvo, 4. i 5. strana, 8. april 2020.

YouTube kanal:

- [Centar za inkluzivne politike](#) (Center for Inclusive Policy). S engleskog prevela E. Redžepagić

O organizaciji

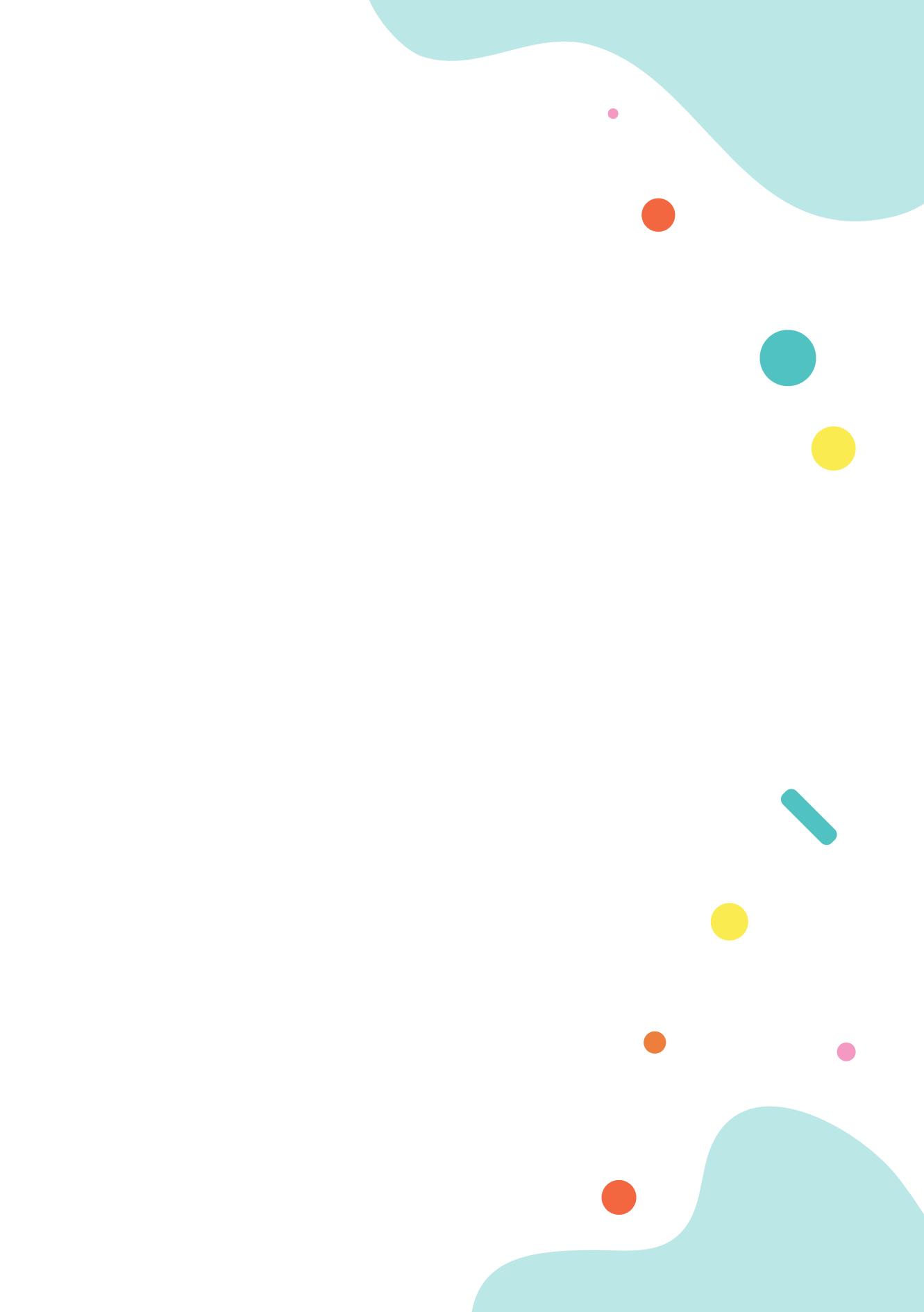
Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore je nevladina, neprofitna organizacija, osnovana 22. oktobra 2001. Udruženje je posvećeno pružanju podrške, mogućnosti i programa za jačanje ličnog, obrazovnog i profesionalnog razvoja svih osoba s invaliditetom, posebno mladih s invaliditetom. Udruženje djeluje u brojnim oblastima i kroz šest programa i sprovodi različite aktivnosti u vezi s odgovorajućim legislativnim rješenjima, uključujući učešće u procesu pripreme legislative, monitoring usklađenosti nacionalnog zakonodavstva s Konvencijom UN o pravima osoba s invaliditetom, kampanje podizanja svijesti, podršku osobama s invaliditetom u procesu obrazovanja, s posebnim fokusom na visoko obrazovanje, pripremu za zapošljavanje i zapošljavanje osoba s invaliditetom, pružanje različitih servisa podrške kao što su pravno savjetovanje i zastupanje osoba s invaliditetom u procedurama pred institucijama, personalna asistencija, psihološko savjetovanje, pristupačan prevoz, obezbjeđivanje pasa vodiča i pomagača itd. U svom radu se vodi modelom pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima.

Vizija UMHCG-a: Za mlade s invaliditetom, bez barijera!

Misija UMHCG-a: UMHCG promoviše ravnopravan položaj mladih sa svim vrstama invaliditeta u društву kroz inicijative i aktivnosti za uspostavljanje zakonskog, obrazovnog, kulturnog i socijalnog okvira koji to omogućava.

Svoje aktivnosti sprovodimo kroz šest programa i jedan potprogram u okviru kojih realizujemo pojedinačne projekte, a ti programi su: Pravni program i antidiskriminacija; Program za obrazovanje i edukaciju; Program za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa; Program za pristupačnost; Program za samostalni život – potprogram za pse vodiče i pomagače, i Program za međunarodnu saradnju.

Detaljnije o aktivnostima se možete informisati putem sajta [UMHCG](#), portala [DisabilityINFO](#), i Platforme [Vršnjačka podrška](#).

Mladi zajedno za promjene

ISBN 978-9940-803-01-8

9 789940 803018 >

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-803-01-8
COBISS.CG-ID 16287748